

Mälardalens högskola
Institutionen för Ekonomi och Informatik
Institutionen för Energiteknik
Box 883
721 23 VÄSTERÅS

C-uppsats, ekologisk ekonomi
10 poäng
99-10-14

EKONOMISK TILLVÄXT OCH HÅLLBAR UTVECKLING

- Varför når ekonomer olika slutsatser?

Handledare: Eskil Jonsson, Ekon Dr,
Uppsala universitet

Författare: Mats Eberhardson
Justin MacDermott

SAMMANFATTNING

- DATUM:** 1999-10-14
- NIVÅ:** Uppsats i företagsekonomi med inriktning mot ekologisk ekonomi, C-nivå, 10 poäng.
- FÖRFATTARE:** Mats Eberhardson
Krukmakargatan 58, 5 tr
117 41 STOCKHOLM
08-84 48 98
mats.eberhardsson@swipnet.se
- Justin MacDermott
Hälsingehöjden 7, 2 tr
113 31 STOCKHOLM
08-31 07 84
hobi@mail.bip.net
- HANDLEDARE:** Eskil Jonsson, Ekon Dr
Uppsala universitet
Företagsekonomiska institutionen
Box 513
751 20 UPPSALA
- TITEL:** Ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling – Varför når ekonomer olika slutsatser?
- PROBLEM:** Synen på förhållandet mellan ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling kan kopplas till två olika skolbildningar inom ekonomin, dels *neoklassisk ekonomi*, dels *ekologisk ekonomi*. Inom neoklassisk ekonomi tycks ekonomisk tillväxt ses som en förutsättning för hållbar utveckling medan ekologisk ekonomi snarare tycks se en motsättning mellan begreppen. Detta leder oss till frågeställningarna: *Vilka likheter och skillnader finns mellan skolorna? Hur är det möjligt, och varför når dessa skolor slutsatser som i vissa avseenden är varandras motsatser?*
- SYFTE:** Syftet med uppsatsen är att identifiera de olika antaganden, värderingar och perspektiv som ligger till grund för neoklassisk och ekologisk ekonomi, samt dessa grundens betydelse för slutsatserna som nås.
- METOD:** Uppsatsen är av teoretisk karaktär där både argumentation och analys förs på ett teoretiskt plan. Det empiriska underlaget är baserat på litteratur inom ämnesområdet. Litteraturstudien utmynnar i en diskursanalys i förhållande till uppsatsens frågeställningar och syfte.
- RESULTAT:** Vi har funnit att skolbildningarnas grundantaganden skiljer sig uppenbart från varandra i flera avseenden. Därtill visar det sig, när dessa olika grundantaganden studeras, att de på ett logiskt sätt är kopplade till de slutsatser som nås i fråga om relationen mellan ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling. Detta medför att valet av utgångspunkter i synen på ekonomi, människa och natur har en stark inverkan på dessa slutsatser.

FÖRORD

Idén till denna uppsats väcktes då vi deltog i en öppen föreläsning vid Mälardalens högskola som hölls av den före detta riksdagskvinnan Lena Klevenås. Temat för föreläsningen var ekonomisk tillväxt och huruvida en sådan ryms inom ramen för en hållbar utveckling. Föreläsningen medförde att vi fick upp blicken för den aktuella frågeställningen, varför vi bestämde oss för att behandla denna i vår uppsats. Vi vill därför tacka Lena Klevenås för att ha inspirerat oss med insiktsfulla tankar kring frågan. Under arbetets gång tog detta en något annan vändning än vad vi från starten hade tänkt oss. Detta gjorde att vi, istället för att undersöka frågan om ekonomisk tillväxts vara eller icke vara i en hållbar utveckling, började utreda den debatt som förts mellan olika skolbildningar inom ekonomivetenskapen och vilka antaganden som ligger till grund för de slutsatser som nås. Förhoppningen är dock att vi med uppsatsen inspirerar till nya och fortsatta funderingar kring detta ämne.

Vi vill rikta ett stort tack till några personer som vi under denna period inte hade klarat oss utan. Först och främst vill vi nämna vår handledare Eskil Jonsson som på ett uppmuntrande och kreativt sätt hjälpt oss genom de svårigheter och snårigheter som detta ämne har berett oss. Vi vill även tacka Robert Hjalmarsson och Emma Campbell som kontinuerligt kommenterat det vi skrivit och dessutom "hejat på oss" när vi känt oss modfälda. Slutligen ett tack till närstående som stått ut med oss när vi varit som mest begrävda under bokhögar och funderingar!

Stockholmskväll, 99-09-29

Mats Eberhardson

Justin MacDermott

”Om det är något som förståndets odling framför annat består i, så är det förvisso i att undersöka grunden till våra egna åsikter.”

John Stuart Mill, 1989, [1859], s.42

1. INLEDNING	1
1.1 Problemformulering	2
1.2 Syfte	3
1.3 Avgränsningar	3
1.4 Målgrupp	4
1.5 Begreppsapparat och disposition	4
2. VETENSKAPLIGT PERSPEKTIV	6
2.1 Samhällsvetenskap och värderingar	6
2.2 Kritisk teori och samhällsvetenskapens syfte	7
2.3 Diskursbegreppet	8
2.3.1 Diskursanalys	9
3. TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	11
4. NEOKLASSISK EKONOMI	13
4.1 Ekonomisyn	13
4.2 Människosyn	17
4.3 Natursyn	18
4.4 Sammanfattning av diskursanalys - Neoklassisk ekonomi	21
5. EKOLOGISK EKONOMI	22
5.1 Ekonomisyn	23
5.2 Människosyn	25
5.3 Natursyn	27
5.4 Sammanfattning av diskursanalys - Ekologisk ekonomi	31
6. GRUNDANTAGANDENAS INVERKAN PÅ SLUTSATSERNA	32
6.1 Neoklassisk ekonomi	32
6.2 Ekologisk ekonomi	33
7. SLUTSATSER OCH EGNA REFLEKTIONER	36
8. FORTSATT FORSKNING	39
KÄLLOR	40

1. INLEDNING

Under de senaste decennierna har ekonomisk tillväxt allt starkare betonats som en väg till ökad samhällelig välfärd (Bergström, 1984, s.7; Krabbe & Heijman, 1992, s.2). Ekonomisk tillväxt anses ha bidragit till ökade ekonomiska möjligheter att skapa fler arbeten, höja medborgarnas inkomster samt förstärka statens finanser, vilket i sin tur lett till att en ökad satsning på offentlig service har kunnat komma till stånd. Detta sammantaget har gett upphov till en ökad materiell levnadsstandard. Jämsides med denna positiva utveckling kan tecken skönjas på att något inte står rätt till. Allt oftare rapporteras om katastrofer, alternativt hot om katastrofer: krig, hungersnöd, översvämningar, global temperaturhöjning, ozonhål och så vidare (se t ex Brown et al, 1999; UNDP, 1998; Walter, 1999). Trots dessa rapporter fortsätter vi, åtminstone i västvärlden, att öka vår materiella standard och konsumtion. Detta har lett till att bruttonationalprodukterna (BNP) i de rikaste länderna har ökat, nya höjdpunkter uppnåtts på aktiebörserna och julhandeln (!) nått rekordresultat varje år. Den samhälleliga välfärden har uppenbarligen ökat i vissa avseenden, men samtidigt tycks denna försvagas av de katastrofer som nämns i de ovanstående rapporterna. Denna parallella utveckling med bitvis negativa följder tycks dock inte ha haft någon genomgripande effekt på synen att ekonomisk tillväxt är liktydig med samhällelig välfärd.

Många anser emellertid att någonting måste ske för att ändra fördelningen av resurserna och därmed åstadkomma en bättre värld, både från ett socialt och ett miljömässigt perspektiv (UNDP, 1998, s.1ff; Världskommissionen för miljö och utveckling, 1988; Walter, 1999, s.7ff). I Brundtlandkommissionen, som år 1987 kom med sin rapport *Vår gemensamma framtid*, presenterades begreppet "hållbar utveckling", vilket gavs definitionen att denna "tillgodoser dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov". (Världskommissionen för miljö och utveckling, 1988, s.22). Definitionen tyder på att rättvisa eftersträvas både inom och mellan generationer. Sedan myntandet av uttrycket "hållbar utveckling" har mycket skrivits och tyckts om dess innebörd. Den mest framträdande manifestationen har hittills uttryckts i *Rio-deklarationen* som tillkom under 1992 års FN-konferens i Rio de Janeiro. Deklarationen som undertecknades av 171 länder innebär att dessa antog målet om att försöka nå en hållbar utveckling (Dryzek, 1997, s.127). Enligt Rio-deklarationen skall hållbar utveckling skapas inom områdena ekonomi, ekologi samt sociala frågor. För att lösa problemen inom de skilda områdena ska en integrerad politik upprättas där marknadskrafter, politiker och myndigheter samverkar. Aktörerna ska gemensamt försöka stimulera att åtgärder och lösningar uppnås som gynnar de tre aspekterna samtidigt. (Nationalkommittén för Agenda 21, 1997.) Den konkreta innebörden av detta begrepp och dess implikationer för samhällsutvecklingen debatteras kraftigt. Vissa vill ge det en radikal innebörd där ekonomisk tillväxt ses som en motsättning till den hållbara utvecklingen. Andra ser ekonomisk tillväxt som en förutsättning för begreppets realiserande. Vad säger då själva deklARATIONEN om detta? Följande står bland annat att läsa i princip 12:

States should cooperate to promote a supportive and open international economic system that would lead to economic growth and sustainable development in all countries, to better address the problems of environmental degradation. (Rio Declaration on Environment and Development, 1992)

Av detta citat framstår det som att de undertecknande länderna var överens om att ekonomisk tillväxt var en väg till en hållbar utveckling. Emellertid finns följande formulering i princip 8:

To achieve sustainable development and a higher quality of life for all people, States should reduce and eliminate unsustainable patterns of production and consumption and promote appropriate demographic policies. (Rio Declaration on Environment and Development, 1992)

Samtidigt som deklarationen tycks mena att ekonomisk tillväxt är ett sätt att komma till rätta med miljöproblem pekar den ut ohållbara produktions- och konsumtionsmönster som hinder för skapandet av hållbar utveckling. Det kan ifrågasättas om de ovan nämnda citaten utgör en målkonflikt. Utan att försöka tolka in alltför mycket mellan raderna kan sägas att dessa ohållbara mönster till den absolut största delen finns i den rika delen av världen. År 1998 kunde människor i rika länder (i medeltal) köpa nästan sextiofem gånger så mycket som människor i fattiga länder (UNDP, 1998.) Några av anledningarna till att dessa mönster har kunnat uppstå kan vara vår syn på ekonomi, människan och hennes förhållande till naturen. En vanlig uppfattning är att ekonomisk tillväxt leder till ökad välfärd genom en stigande BNP per capita (Radetzki, 1990, Sanne, 1999). Synen på förhållandet mellan människan och naturen har medfört att människan setts som innehavare av rättigheten att utnyttja jordens resurser efter eget behag. Med tron på människans rätt till utnyttjande av resurserna i kombination med ekonomisk tillväxt samt vetenskapliga och teknologiska framsteg har ett system uppstått som inte alltigenom är av positiv karaktär. (von Wright, 1995.)

1.1 Problemformulering

Synen på förhållandet mellan ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling kan kopplas till två olika skolor inom ekonomin, dels den traditionella *neoklassiska skolan*, och dels den senare framsprungna *ekologisk-ekonomiska skolan*. I den traditionella skolan tycks ekonomisk tillväxt anses utgöra grunden för en god samhällsbyggnad och därmed välfärd för medborgarna (Chaudhuri, 1989, s.3). I förlängningen anses tillväxt vara förutsättningen för en hållbar utveckling i den mån begreppet uppmärksammas (Baldwin, 1995, s.76). Ekologisk ekonomi, å sin sida, tycks vara mer kritisk till huruvida tillväxt, välfärd samt hållbar utveckling är så nära förknippade som den traditionella skolan vill göra gällande (Costanza et al, 1997, s.123; Daly, 1996, s.167). Där den traditionella skolan tycks se ekonomisk tillväxt som en förutsättning för hållbar utveckling verkar ekologisk ekonomi snarare se en motsättning mellan begreppen. Det framgår att de olika skolorna synes nå skilda slutsatser i dessa frågor. Dessa förmodade motsättningar kan även leda till skilda rekommendationer till beslutsfattare. Ett problem som då uppstår är att de som ska fatta beslut kan ha svårigheter att bedöma vilka bakomliggande motiv som ligger till grund för de givna rekommendationerna. Således finner vi en anledning att belysa underliggande *antaganden*, *värderingar* och *perspektiv* inom ekonomivetenskapen för att därmed underlätta en process för välgrundade och välinformerade beslut.

Ett ytterligare skäl, för oss som läser ekologisk ekonomi, att närmare undersöka grundantagandena inom de två skolorna är frågan om *pluralism*. Ekologisk ekonomi, som vetenskap, betonar pluralismens fördelar (Costanza et al, 1997, s.69; Söderbaum, 1998, s.26f). Detta innebär att ekologisk ekonomi strävar efter en öppenhet inför olika skolbildningar. För oss, som studenter på programmet för ekologisk ekonomi, ligger det en utmaning i resonemangen om pluralism. Visserligen hålls, inom utbildningen, detta begrepp fram som centralt men likväl är en stor del av undervisningen som ges inriktad på att visa bristerna inom den neoklassiska skolan. Vi tror att en dylikt inriktad undervisning bitvis kan äventyra pluralismen. Vikten av att beakta pluralism gäller således även inom undervisningen. Studenter, vare sig i neoklassisk ekonomi eller ekologisk ekonomi, undervisas i teorier och argument som bygger på en uppsättning av värderingar, antaganden och perspektiv. Det kan

vara svårt att, såsom förordas, inta ett kritiskt förhållningssätt gentemot dessa teorier och argument om inte grunden med dess stipulationer öppet granskas och redovisas.

Av de ovan nämnda skälen ser vi det som fruktbart att ställa frågorna:

- *Vilka likheter och skillnader finns mellan skolorna?*

- *Hur är det möjligt, och varför når dessa skolor slutsatser som i vissa avseenden är varandras motsatser?*

Förhoppningen är att svaren på dessa frågor ska ge klarhet i orsaken till varför skolorna kan nå skilda slutsatser i fråga om relationen mellan ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling.

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att identifiera de olika antaganden, värderingar och perspektiv som ligger till grund för neoklassisk ekonomi och ekologisk ekonomi, samt dessa grunders betydelse för slutsatserna som nås beträffande förhållandet mellan ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling.

1.3 Avgränsningar

För att identifiera antaganden, värderingar och perspektiv bakom neoklassisk och ekologisk ekonomi, väljer vi att begränsa vår undersökning till att omfatta de respektive skolornas syn på *ekonomi*, *människa* samt *natur*. Detta av den orsak att vi tror att det inom dessa kategorier föreligger väsentliga skillnader med hänsyn till de angivna identifikationsobjekten. Vi förmodar även att värderingar, antaganden och perspektiv, som gör sig gällande inom de tre valda kategorierna, är av särskild betydelse för de slutsatser som de två skolorna når angående ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling. Säkerligen finns det andra områden som också de väger in i fråga om de objekt vi söker identifiera, men med hänvisning till Söderbaum (1993, 1998), samt vår tolkning av honom, ser vi de tre nämnda kategorierna som centrala i en jämförelse mellan skolorna.

Med termen "ekonomisk tillväxt" avser vi en ökning av ett lands totala BNP. Själva definitionen hämtar vi från Chaudhuri (1989, s.2) som menar att ekonomisk tillväxt innebär en ökning i produktionen av varor och tjänster, mätt i mervärde (för definition av begreppet mervärde, se kapitel 4.1.1). I uppsatsen väljer vi att inte vidare beskriva ekonomisk tillväxts grunder och orsaker, samt att inte heller gå djupare in på diskussioner som förs angående ekonomisk tillväxt inom respektive skola. Vi finner det inte nödvändigt att grundligare diskutera konceptet "hållbar utveckling" utöver den definition som redan redovisats. Detta på grund av att vår utgångspunkt är att "hållbar utveckling" är något som önskas av alla. Vad som skiljer skolorna åt är hur denna utveckling skall uppnås. Detta sammantaget leder till vårt antagande om att slutsatsen som neoklassisk ekonomi drar är att ekonomisk tillväxt är en förutsättning, medan ekologisk ekonomi snarare ser tillväxt som ett hinder för en hållbar utveckling. Detta antagande stöds av Friman (1999, s.92ff), som menar att debatten huruvida ekonomisk tillväxt är önskvärd eller ej utgör själva grundvalen för skillnaden mellan de respektive skolorna. Därför kommer vi inte i uppsatsen att vidare påvisa skolornas exakta ståndpunkter utan snarare koncentrera studien på skälen till att skolorna når skilda slutsatser.

I uppsatsen begränsar vi oss till att studera litteratur som representerar utpräglade positioner inom respektive skola. Vi är medvetna om att det inom dessa skolor finns en mängd olika varianter och ståndpunkter mellan de valda positionerna, som i högre eller lägre grad influerats av endera skolbildnings grundantaganden. Detta gör att den valda litteraturen inte med nödvändighet är representativ för all forskning inom vardera skola. Vi tror dock att denna avgränsning underlättar identifiering av, och tydliggör, eventuella skillnader mellan de bägge skolorna.

1.4 Målgrupp

Uppsatsen riktas till studenter, lärare och forskare inom ekonomiområdet. Dessutom vänder vi oss till beslutsfattare på olika nivåer, som befinner sig i situationer där ekonomiska rekommendationer kan ha inverkan på beslutsfattandet.

1.5 Begreppsapparat och disposition

Enligt *Bonniers svenska ordbok* (Malmström et al, 1994) definieras begreppet antagande(n) som "förmodan, hypotes". Vidare anges betydelsen av ordet värdering(ar) i *Nationalencyklopedin* (Engström et al, 1989-) som "ett omdöme, en åsikt eller en uppfattning /.../ för att antyda att den är subjektivt eller personligt präglad". Slutligen definieras perspektiv såsom "återgivandet av ett föremål /.../ från betraktarens synpunkt" i *Nusvensk ordbok* (Östergren, 1981).

Utifrån dessa definitioner finner vi att begreppen var för sig inte är tillräckligt heltäckande, utan bör slås samman för att kunna ge de nyanser som vi avser att återspegla i uppsatsen. Därför har ingen distinktion gjorts mellan begreppen antaganden, värderingar och perspektiv. Istället samlas de ofta i uppsatsen under den övergripande beteckningen *grundantaganden*. Denna samlingsbeteckning motiverar vi med hänvisning till *Bonniers svenska ordboks* definitionen av ordet *grund* som "grundläggande, elementär, väsentlig". Således låter vi ordet *grundantaganden* innefatta nyanserna från de tre begreppen.

Vetenskapsteoretiskt utgår uppsatsen från kritisk teori, vilket innebär att grundantaganden studeras och dess inverkan på slutsatser som nås granskas. Vi applicerar den teoretiska diskussionen, hur olika grundantaganden kan leda till skilda slutsatser, på ett exempel hämtat från empirin för att tydliggöra och få ner den teoretiska diskussionen till en hanterbar nivå. Förhållandet ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling tjänar således i uppsatsen som ett exempel för hur de olika skolornas grundantaganden tycks leda till diametralt motsatta slutsatser. I uppsatsen använder vi oss av en diskursanalys, vilken grundar sig på en modell som John S. Dryzek (1997) utarbetat, se sidan 9. På den operationella nivån följer denna diskursanalys för att identifiera de respektive grundantagandena som skolorna gör. Utifrån de identifierade antagandena, värderingarna samt perspektiven analyserar och diskuterar vi vad dessa kan ha för betydelse och inverkan på de slutsatser som skolorna når. Till sist redovisar vi våra slutsatser och resonerar något över egna reflektioner, där även fortsatt forskning kommer in. Nedan följer en kapitelindelad stomme och en kort beskrivning av vad dessa innehåller.

Kapitel 2

I detta avsnitt diskuterar vi kopplingen mellan samhällsvetenskapen och värderingar. Detta för att närmare precisera, och motivera, vårt syfte. Därtill redovisar vi vår utgångspunkt i den kritiska teorin, samt resonerar hur denna är länkad till behovet i att analysera bakomliggande motiv i samhällsvetenskapen. Slutligen introduceras diskursbegreppet och Dryzeks diskursanalys.

Kapitel 3

Detta kapitel inriktar sig på att presentera det tillvägagångssätt som vi valt för att genomföra vår studie. Vi redogör här för vår diskursanalysmodell och de frågor som vi ställer för att kunna identifiera de data vi söker.

Kapitel 4 & Kapitel 5

Dessa två kapitel behandlar neoklassisk ekonomi (4) och ekologisk ekonomi (5). Här framlägger vi vår tolkning av de två skolorna med avseende på deras syn av ekonomi, människa och natur, vilka även följer underkapitelindelningen. Underkapitlen består av en mer deskriptiv del och en mer tolkande del, då vi i slutet av varje avsnitt i kursiv text presenterar de grundantaganden vi anser oss ha identifierat. Varje kapitel avslutas med en sammanfattande tabell över de identifierade grundantagande.

Kapitel 6

Under kapitlet analyserar vi de grundantaganden som vi identifierat och utreder vad dessa, enligt oss, har för betydelse för skolornas slutsatser med avseende på relationen mellan ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling.

Kapitel 7

I detta avsnitt presenterar vi våra slutsatser i förhållande till våra frågeställningar och vårt syfte samt egna reflektioner kring dessa slutsatser.

Kapitel 8

Uppsatsen avslutas med en diskussion om hur en fortsatt forskning skulle kunna föras vidare.

2. VETENSKAPLIGT PERSPEKTIV

Vi har ovan berört att det framstår som om de olika skolorna kommer fram till skilda slutsatser vad gäller förhållandet mellan ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling. När respektive skolas argument studeras framstår det inte som om själva argumentationen nödvändigtvis behöver vara felaktig eller ologisk. Om skillnader i slutsatser inte beror på felaktig eller ologisk argumentation finns anledning att söka orsakerna till dessa i andra förklaringar. Vår föreställning är att förklaringen till skillnaderna istället bör sökas i att olika antaganden, värderingar och perspektiv ligger till grund för skolornas argument. (jmf Jongeneel, 1992, s.209f.) Det faktum att vi söker orsakerna till de skilda slutsatserna i skolornas grunder snarare än i argumentationen innebär att vi i denna uppsats antar ett tolkande och kritiskt perspektiv. Nedan följer en närmare redogörelse för det valda perspektivet.

2.1 Samhällsvetenskap och värderingar

Ett traditionellt, *positivistiskt* synsätt inom samhällsvetenskapen är att värderingar i samband med forskning inte behöver diskuteras. Forskaren ses då snarare som en objektiv, utanförstående granskare som kan skildra ett skeende utan att låta sig påverkas av det faktum att han/hon själv utgör en del av det utforskade objektet. En av Chicagoskolans¹ främsta företrädare, Milton Friedman, hävdade den värderingsfria ekonomivetenskapen, när han skrev:

Positive economics is independent of every value proposition or of every ethical position. Its utility is not to describe 'what ought to be the case' but 'what is the case' /.../ In short, positive economics is an objective science in exactly the same way as the natural sciences. (Friedman, 1953, s.7)

Den samhällsvetenskapliga forskningens objektivitet ifrågasätts dock av andra. En ekonom som haft stort inflytande inom institutionell ekonomi² är Gunnar Myrdal. Han menade att forskarens ideologi och värderingar i hög grad påverkar dennes ansats och därmed även vilka slutsatser som dras. Han skrev:

Valuations are always with us. Disinterested research there has never been and can never be. Prior to answers there must be questions. There can be no view except from a viewpoint. In the questions raised and the viewpoint chosen, valuations are implied.

Our valuations determine our approaches to a problem, the definition of our concepts, the choice of models, the selection of observations, the presentations of our conclusions - in fact the whole pursuit of a study from beginning to end. (Myrdal, 1978, s.778-779)

Enligt Lundquist³ (1993) kan forskaren ej separeras från sitt studieobjekt av flera orsaker. Dels på grund av att han/hon är del av det, och på så sätt även deltar i utformandet av

¹ Chicagoskolan är en av de främsta förespråkarna för marknadsliberalism och utgör en del av den neoklassiska skolan. Friedmans citat ska inte ses som en generalisering där åsikten står för hela den neoklassiska skolan. Andra neoklassiska ekonomer uppmärksammar nödvändigheten i att belysa värderingar i samband med ekonomivetenskapen. Se exempelvis Dasgupta, 1988; Sen, 1990.

² Institutionell ekonomi uppstod ur en kritik mot huvudströmningen inom nationalekonomin i mitten av 1800-talet. Denna skola betonar vikten av sociala faktorer inverkan på människors ekonomiska beteende. För vidare resonemang se kapitel 5.

³ Lundquist skriver utifrån ett statsvetenskapligt perspektiv men vi anser att resonemanget kan gälla i fråga om samhällsvetenskap i stort.

framtiden, dels därför att han/hon är en produkt av det studerade föremålet. Människan är på en gång vetenskapens studieobjekt och självständigt subjekt. Trots att vi inte kan uppnå en absolut sanning eller fullständig objektivitet innebär detta inte att all forskning är likgiltig eller lika bra. I "sanningssökandet" ska vi sträva efter att klargöra alla aspekter av vad vi studerar och av oss själva och försöka sammanställa detta på ett sammanhållet sätt. Lundquist hävdar dock att det inte finns någon fast och okontroversiell utgångspunkt för att avgöra vad som är god vetenskap.

Vissa antaganden måste alltid göras. Dessa är inte åtkomliga för empirisk forskning. Den operativa nivån i forskningen innehåller förklaringar av verkligheten, vilka grundar sig på dessa stipulationer. För att förstå den operativa nivåns begrepp och samband krävs en kännedom om grundantagandena. Dessa måste beaktas då de påverkar normer och preskriptioner. En medvetenhet om dessa gör att hänsyn kan tas till dem vid modellbyggandet. (Lundquist, 1993.) Utifrån Myrdals och Lundquists resonemang anser vi att det finns skäl att studera grundantagandena för att möjliggöra en kritisk granskning av skolorna.

2.2 Kritisk teori och samhällsvetenskapens syfte

Både neoklassisk ekonomi och ekologisk ekonomi verkar för att uppnå samhällliga mål⁴ genom att identifiera och åtgärda problem i samhället. Förespråkare från respektive skola uppmärksammar exempelvis miljöproblem, men dessa forskare tycks nå olika slutsatser i hur miljöproblemen bör lösas och vilken roll ekonomisk tillväxt ges i detta sammanhang. En kritisk teoretisk ansats har valts för att påvisa hur de stipulationer som ligger till grund för skolorna påverkar slutsatserna som dras. Vi har ovan, under inledningskapitlet, uppmärksammat betydelsen av att belysa de grundantaganden som teorier baseras på för att medge ett kritiskt förhållningssätt till den information som förmedlas. Detta gäller såväl för beslutsfattare som för studenter, varför undervisning samt forskning kritiskt bör belysa dessa utgångspunkter. Grundantaganden diskuteras och redovisas sällan utan verkar i det dolda. Denna doldhet försvårar för en läsare, vare sig denna är student eller beslutsfattare, att kritiskt bedöma de slutsatser som dras. Därför vill vi i uppsatsen belysa de stipulationer som neoklassisk respektive ekologisk ekonomi gör. Johansson (et al, 1976, s.120) skriver om vetenskapens syfte att: "Målet är inte manipulation inom de rådande betingelserna, utan kritiskt upphävande av dess betingelser". Genom att belysa de grundläggande antagandena vill vi bidra med en klarare bild av den pågående diskussionen kring förhållandet mellan ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling.

Welford (1997, s.231ff) menar att det krävs ett mer radikalt och kritiskt perspektiv bland forskare. Han pekar på det kritisk-teoretiska vetenskapsperspektivet och ställer det mot de, inom samhällsvetenskapen, mer välkända och accepterade perspektiven *positivism* och *hermeneutik*. Enligt det traditionella, positivistiska synsättet är vetenskapens uppgift att ge en värdeneutral beskrivning av, och förklaring till, faktiska förhållanden. En sådan framställning gör anspråk på att återge verkligheten "så som den är", av dess oföränderliga och lagbundna struktur. (Johansson et al, 1976, s.120.) Welford menar att positivismen saknar förmågan att säga något om underliggande orsaker till olika händelser och att hermeneutiken inte har förutsättningar att uttrycka något om samhället i stort, det vill säga möjlighet till generaliseringar. Däremot anser han att den kritiska teorin är generaliserbar då den blottlägger

⁴ Med "samhällliga mål" avses här inte något som nödvändigtvis är gemensamt. Snarare framstår det som att de olika skolorna ger skilda definitioner av vad som är ett "samhälligt mål".

konflikter och motsättningar mellan olika grupper i samhället. Dylika konflikter och motsättningar tycks föreligga mellan de två skolorna, neoklassisk ekonomi och ekologisk ekonomi, varför vi anser ett kritisk-teoretiskt perspektiv fruktbart. Inom den kritisk-teoretiska skolan är inte samhällsforskarens huvudsakliga uppgift att återge en objektiv beskrivning av den givna verkligheten, utan att ge en kritisk analys av negativa förhållanden i denna verklighet. Detta innebär att forskningen berättigas genom att identifiera och lösa problem (Welford, 1997, s.237).

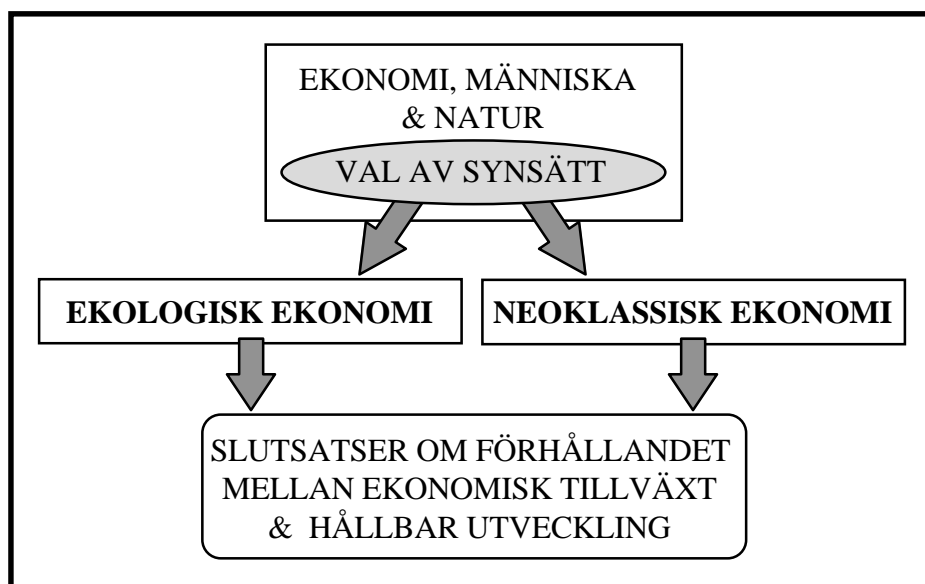
För att uppnå forskningens syfte, det vill säga identifiera och lösa problem, menar Welford att vi måste ställa frågan om vad som är våra slutliga mål. Detta är en frågeställning som sysselsatte såväl antikens Aristoteles (1993) som den samtida filosofen von Wright (1995), vilka båda uppmärksammade betydelsen av att identifiera samhällets mål, för att inte förväxla dessa med medlen som används i strävan efter målen. Om dessa, det vill säga målen och medlen, förväxlas finns det en fara att samhället upphöjer medlen till mål i sig, vilket kan vilseleda samhällets politik och strävan. von Wright pekar på problematiken i att likställa framsteg med ekonomisk tillväxt. Idag tycks det finnas en tendens till att inom politiken upphöja ekonomisk tillväxt till att utgöra ett mål i sig. von Wrights argument bygger istället på att ekonomisk tillväxt kan ses som ett medel för att uppnå välfärd och därmed eventuellt även framsteg. För att undvika en sådan förväxling av mål och medel menar Welford att forskningen måste anta perspektiv som ligger mer i linje med de slutliga målen. Ämnet och syftet för samhällsforskningen blir således även att ställa frågan om vilka mål samhället bör anta och sträva efter. För att möjliggöra en mer klarsynt bild av vilka mål samhället bör sträva efter, belyser vi i denna uppsats vikten av att klargöra de antaganden, värderingar samt perspektiv som ligger till grund för de rekommendationer som ges beslutsfattare, samt den ”kunskap” som förmedlas till studenter inom ekonomiämnet. Detta gör vi eftersom de rekommendationer som ges och den kunskap som förmedlas påverkar de beslut samt mål som antas i frågan om ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling.

2.3 Diskursbegreppet

Vår utgångspunkt i kritisk teori leder oss till att söka efter skolornas grundantaganden. I sökandet efter dessa anser vi att begreppet *diskurs* kan vara fruktbart. Enligt Dryzek (1997, s.8) avser diskurs ett sätt att uppfatta världen, det vill säga en världsbild. Denna delas av olika grupper genom ett språk, vilket fungerar som bärare av bilder och sammanhängande uppfattningar om hur världen är uppbyggd och ordnad. Hedrén (1994) beskriver språket som en generativ kraft, vilken bestämmer vad som är korrekt, naturligt och självklart. Dessa självklarheter verkar ofta i det omedvetna. Språkets utformning bestämmer därmed uppfattningen som råder inom området. Dryzek menar också att en diskurs vilar på olika antaganden, bedömningar och påståenden, vilka utgör grunden för meningsfull debatt och som även ger en möjlighet att lösa problem.

Inom ekologisk ekonomi uppmärksammas det ofta att de två skolorna har skilda grundantaganden vad gäller *ekonomi-*, *människo-* samt *naturesyn* (Söderbaum, 1993, s.46ff; Costanza, 1989, s.2f). Vi anser, eftersom det inom de tre områden anses föreligga väsentliga skillnader, att det är av intresse att utreda hur grundantagandena inom de tre kategorierna faktiskt skiljer sig från, alternativt liknar, varandra. Vi tror att skillnader i val av syn på dessa kategorier kan påverka slutsatserna vad gäller relationen mellan ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling, se figur 2.1. Enligt oss kan de, förmodat, olika ekonomi-, människo- och naturesynerna inom respektive skola uppfattas som ”bärare” av olika sätt att se på världen. På

grund av denna uppfattning tror vi att skolorna kan beskrivas som skilda diskurser och därmed utifrån diskursbegreppet vara föremål för en analys ur ett diskursivt perspektiv.

Figur 2.1: Tänkt samband mellan val av synsätt och slutsatser.

Vissa menar att individer är låsta av de diskurser inom vilka de verkar, och att de därför är oförmögna att jämföra och välja mellan olika diskurser (se exempelvis Foucault, 1980). Dryzek anser dock inte diskursens inflytande över individen vara av samma fundamentala karaktär. Visserligen ser han att diskursen har mycket stark makt över individen, men till skillnad från Foucaults idéer tror han att det är möjligt att övervinna och tränga bortom den världsbild som diskursen förmedlar. (Dryzek, 1997, s.20.) Detta torde vara en förutsättning även för oss, då vår uppsats ska jämföra vad vi uppfattar som två diskursers grundfundament. Med anledning av syftet för denna uppsats, ser vi en diskursanalys som ett givande verktyg med vilket vi kan jämföra två olika skolors diskurser, genom att peka på deras grundpelare.

2.3.1 Diskursanalys

För att söka identifiera bakomliggande värderingar inom de olika skolorna kommer vi att använda oss av en diskursanalys som är utarbetad av Dryzek (1997, s.7ff). Han anser att diskurser möjliggör berättande av skilda historier (stories) för att bygga upp en världsbild. Dryzek menar att alla diskurser bygger sina historier utifrån fyra faktorer, se tabell 2.1.

Tabell 2.1: Checklista över diskursanalysens faktorer. Källa: Dryzek, 1997, s.18, egen översättning.

1. Grundenheter   2. Antaganden om relationer   3. Aktörer och deras motiv   4. Metaforer och motto

Grundenheterna utgörs av den specifika diskursens ontologi, det vill säga vad som uppfattas som centralt i diskursens världsbild. Detta kan innefatta förhållanden som har att göra med exempelvis människan, naturen eller hur politiska system ska vara uppbyggda. Existerande

diskurser kan urskilja olika saker som centrala. En diskurs kan uppfatta naturen som en grundenhet i sig själv medan en annan diskurs anser att naturen bara utgör en resursbas för produktion i människans tjänst. Den andra faktorn, *antaganden om relationer*, innebär vilka förhållanden som råder mellan olika beståndsdelar i världen. Detta kan till exempel vara mellan människor eller mellan människan och naturen. Dryzek visar på olika uppfattningar som samarbete, konkurrens och människan som jordens härskare eller som likvärdig med andra levande varelser.

Aktörer och deras motiv beskrivs som den tredje faktorn, vilka behövs för att bära upp diskursen. Inom olika diskurser pekas olika aktörer ut som innehavare av makt att styra och förändra utvecklingsförlopp. Dessa aktörer kan verka antingen enskilt eller kollektivt. Dryzek menar att aktörerna drivs av olika motiv. Han påpekar också att olikartade diskurser kan betrakta samma aktörer på skilda sätt. Ett exempel på detta är synen på de som innehar politisk makt. En diskurs kan beskriva dessa, och deras motiv, som välvilliga och att de är inställda på att vara i tjänst för allmänheten medan en annan diskurs kan anse att samma grupp av personer drivs av enbart själviska intressen. Den sista faktorn, enligt tabell 2.1, utgörs av diskursens *metaforer och motton*. Dessa har till uppgift att övertyga lyssnaren eller läsaren om riktigheten i uppgifterna som lämnas. Genom dessa metaforer och motton vinklas situationen i den riktningen som uppgiftslämnaren önskar. Därmed kan de lämnade uppgifterna förefalla rimliga, eller till och med, samstämmiga med verkligheten. Dryzek ger exempel på metaforer som tidigare använts inom olika miljödiskurser. Här återfinns maskinen - i meningen att naturen är som en maskin vilken kan underhållas så att den bättre anpassas till mänskliga behov; organismen - i betydelsen att naturen är en komplex organism som växer och utvecklas.

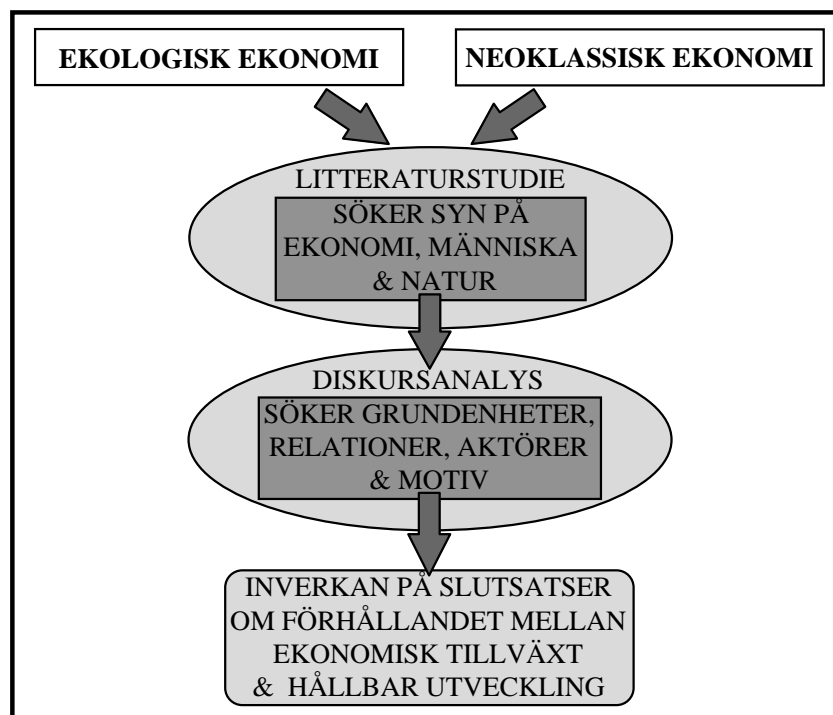
3. TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

Uppsatsen följer en teoretisk frågeställning, där både argumentation och analys förs på ett teoretiskt plan. Det empiriska underlaget i undersökningen är baserat på litteratur inom ämnesområdet utifrån vilken resonemangen och argumenten förs. Detta medför att ett naturligt tillvägagångssätt har varit att utföra litteratursökning, följd av en litteraturstudie. Denna utmynnar därefter i en analys i förhållande till uppsatsens syfte och frågeställning.

Vi har sökt litteratur inom disciplinerna neoklassisk samt ekologisk ekonomi, med anknytning till förhållandet mellan ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling. I litteraturen har vi sökt vilken syn som finns representerad med avseende på de tre kategorierna ekonomi-, människo- samt natursyn. Sökord för litteratursökningen har varit: *hållbar utveckling*, *välfärd*, *miljö och ekonomisk tillväxt*, *ekonomisk tillväxt* och *tillväxtteori*. Motivet för dessa sökord är att de knyter an till uppsatsens syfte samt de tre kategorierna, ekonomi-, människo- och natursyn. Den litteratur vi avgränsat oss till inom ekologisk ekonomi utgör vad vi uppfattat som huvudverk inom denna skolbildning. Denna uppfattning bygger på våra erfarenheter som studenter på programmet för ekologisk ekonomi. För att styrka de valda författarnas centralitet inom ämnet kan nämnas att både Robert Costanza och Herman Daly, vilka flitigt refereras till i uppsatsen, är grundare till International Society for Ecological Economics. Vi har valt att referera till Peter Söderbaum, då han är en av huvudmännen bakom programmet Ekologisk ekonomi vid Mälardalens högskola. Utöver detta sitter Söderbaum med i redaktionsrådet för tidskriften *Journal of Ecological Economics*. Vid valet av litteratur inom neoklassisk ekonomi har vi medvetet sökt efter författare vars ståndpunkter är av utpräglat slag, för att underlätta en karaktärisering av skolbildningen. Till stor del har detta val influerats av kurslitteratur inom den neoklassiska disciplinen. Vissa av de neoklassiska författarna har vi kommit i kontakt med under vår utbildning eftersom debatt har förts mellan dem och företrädare för ekologisk ekonomi. Inom respektive skolas kapitel gör vi historiska tillbakablickar. Dessa baseras på ekonomisk-historiska källor snarare än företrädare för de två skolorna. Av detta skäl återfinns vissa författare under båda kapitlen.

Syftet för studien gör att uppsatsen angränsar till andra vetenskapliga ämnesområden. Detta gör att litteraturstudien inte varit begränsad till de ”träffar” vi fått inom ramen för de nämnda sökorden. Den litteratur, som ligger utanför ramen, utgörs dels av tidigare kurslitteratur, dels böcker som vi tidigare läst av intresse. Utöver detta har vi sökt litteratur angående kopplingen mellan etik och ekonomi. Vi har granskat litteratur inom det sistnämnda området för att underlätta vår förståelse för sambanden mellan värderingar och ekonomi. I denna övriga referenslitteratur har vi funnit hjälp för att bredda vårt perspektiv och angreppssätt.

I vår litteraturstudie har vi sökt efter de två skolbildningarnas syn på ekonomi, människa och natur. Detta av anledningen att vi tror att synen på dessa tre kategorier kan innehålla antaganden, värderingar och perspektiv som är betydelsefulla för hela diskursuppbyggnaden. Ur dessa kategorier har vi därefter, med hjälp av diskursanalysen, sökt grundenheter, antaganden om relationer samt aktörer och deras motiv, se figur 3.1. Genom att använda oss av diskursverktyget tror vi oss ha kunnat täcka in viktiga grundantaganden, inom de tre valda kategorierna, hos både neoklassisk och ekologisk ekonomi. Utifrån diskursanalysen har vi undersökt hur skolornas diskurser inverkar på de slutsatser som dras i fråga om ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling.

Figur 3.1: Vårt tillvägagångssätt från litteraturstudie till slutdiskussion.

Vid användandet av den diskursanalys som utarbetats av Dryzek, har vi använt oss av de tre första faktorerna, grundenheter, antaganden om relationer samt aktörer och deras motiv, se tabell 2.1. Anledningen till att vi har utelämnat den sista faktorn, metaforer och motton, är att dessa endast har en retorisk funktion som bevarar och försvarar diskursen samt dess ståndpunkt. Vi tror att denna faktor inte säger något nytt om antaganden, värderingar och perspektiv, snarare förstärker den dessa. Därmed anser vi oss ha fångat upp innebörden av respektive skolbildnings metaforer och motton redan med hjälp av de tre övriga faktorerna.

Den första faktorn beskriver, enligt Dryzek, vad som uppfattas som centrala grundenheter inom diskursen. Frågor som vi i undersökningen ställt är:

- *Vilka begrepp/sammanhang betraktas som centrala inom ekonomin?*
- *Vilken syn på människan finns inom skolbildningarna?*
- *Hur uppfattas, och vilket värde tillmätts naturen?*

När vi sökt den andra faktorn, antaganden om relationer, har vi ställt frågorna:

- *Vilka relationer kan identifieras mellan ekonomins centrala grundenheter?*
- *Vilka förhållanden råder mellan människor?*
- *Vilket förhållande ses mellan människan och naturen?*

Frågor som vi ställt för att klargöra den tredje faktorn, aktörer och deras motiv, är:

- *Vilka individer/grupper/enheter ses som aktörer?*
- *Vem/Vilka är det som har förmåga att utöva makt?*
- *Vilka motiv antas aktörerna ha?*

Med hjälp av dessa frågor har vi identifierat underliggande antaganden, värderingar och perspektiv inom såväl neoklassisk som ekologisk ekonomi. Utifrån dessa identifierade grunder för vi i kapitel 6 en diskussion kring deras inverkan på slutsatser i frågan om relationen mellan ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling.

4. NEOKLASSISK EKONOMI

Adam Smith anses vara den som grundlagt den nationalekonomiska vetenskapen, eller vad som brukar benämnas klassisk ekonomi (Eklund, 1989, s.69). I den klassiska ekonomin var begreppet *värde* centralt (Robinson, 1962, s.29ff). En varas värde kunde, enligt klassiska ekonomer, bestämmas utifrån produktionskostnaden för denna. Priset ansågs sedan avgöras av utbudet och efterfrågan. Om produktionen översteg efterfrågan pressades priset ner under det "naturliga" värdet för produkten, det vill säga kostnaden för att producera den. Detta ledde till att en minskad mängd producerades. Omvänt gäller att om det producerades mindre än vad som efterfrågades skulle priset överstiga produktens "naturliga" värde, vilket skulle locka producenterna att öka sitt utbud. (Fusfeld, 1994, s.30f.) För att öka produktiviteten i samhället förespråkade Smith arbetsdelning och specialisering. Arbetsdelningen skulle leda till att alla arbetade med det som de var mest lämpade för. Istället för att ägna sig åt självhushållning kunde de sälja sina varor för att köpa andra varor de behövde. Denna teori applicerades även på landet i stort och i internationell handel. Det var lönsammare för landet att producera varor där det hade absoluta eller komparativa⁵ fördelar och praktisera frihandel än att eftersträva självhushållning. Det senare sågs sålunda som ineffektivt i förhållande till frihandel. Specialiseringen skulle naturligt följa arbetsdelningen. Repetition och övning inom arbetsuppgiften skulle leda till att arbetarna utvecklade allt större skicklighet inom sina respektive uppgifter. (Fusfeld, 1994, s.34f.)

Den neoklassiska teorins genombrott skedde runt 1870-talet genom utformandet av teorier från de tre av varandra oberoende ekonomerna William Stanley Jevons, Léon Walras och Karl Menger. Det som kännetecknar neoklassicismens brytning från klassisk ekonomi är tillämpningar av matematiska modeller samt teorier om marginaleffekter. (Eklund, 1989, s.36.) Den klassiska ekonomin uppmärksammade total- och genomsnittskostnader. I och med framväxten av neoklassisk ekonomi flyttades fokus från dessa till marginalkostnader och marginalnyttor. Den matematiska och vetenskapliga inriktningen, tillsammans med empiriska studier, ledde neoklassisk ekonomivetenskap till att finna "lagar" av regelbundenheter. Detta medförde att ekonomivetenskapen utvecklade metoder av deduktiv karaktär samt föranledde ekonomer att göra anspråk på att vara en vetenskapsdisciplin som kunde jämföras med naturvetenskapen. (Fusfeld, 1994, s.85; Jongeneel, 1992, s.210.) De matematiska modeller som utvecklades under tidsperioden medgav beräkningar av jämviktspunkter mellan utbud och efterfrågan. Vid dessa jämviktspunkter råder det enligt teorin stabilitet mellan kvantitet och pris. Därmed kan de kvantiteter avgöras, som producenter är beredda att tillverka, samt marknadspriser beräknas, som konsumenter är villiga att betala. (Eklund, 1989, s.57; Fusfeld, 1994, s.79.)

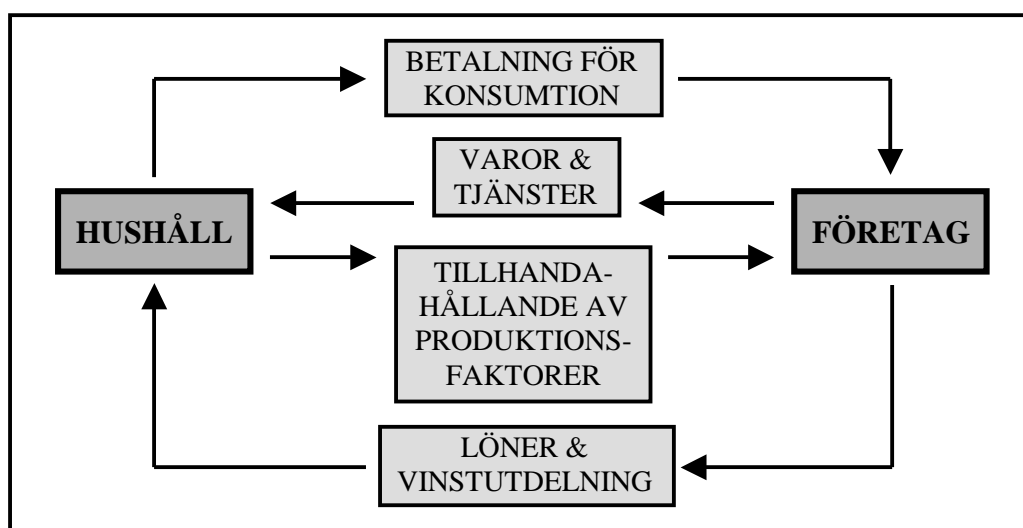
4.1 Ekonomisyn

I och med neoklassicismens brytning från den klassiska ekonomin flyttades fokus från begreppet värde till *nytta*. Värdet, som de klassiska ekonomerna definierade det, förlorade relevans i och med att det inte med nödvändighet representerades av priset. Detta ledde till att de neoklassiska ekonomerna övergav idén om att värdet hos en vara eller en tjänst ges av kostnaden för att producera denna. Istället menade de att funktionen hos den sista enheten av varan eller tjänsten ger upphov till marginalnyttan hos denna. (Robinson, 1962, s.48ff.)

⁵ Teorin om komparativa fördelar var Ricardos utveckling av Smiths resonemang om absoluta fördelar.

I priset som köparen är villig att betala återspeglas den funktionella marginalnyttan. (Lipsey et al, 1993, s.167ff.) Enligt teorin finns det således inget bestämt värde inneboende i en vara eller i ett material. (Robinson, 1962, s.47.)

Inom neoklassisk teori utgörs ekonomisystemet av två huvudsakliga samhällssektorer, hushåll och företag. Mellan dessa sker ett cirkulärt flöde av utbyten, se figur 4.1⁶. Den inre cirkeln, *varor & tjänster* samt *tillhandahållande av produktionsfaktorer*, visar flödet av verkliga resurser mellan de två sektorerna i samhället. Den yttre, *betalning för konsumtion* samt *löner & vinstutdelning*, åskådliggör motsvarande monetära flöden. Hushållen ses som ägare av produktionsfaktorerna. *Arbete* utförs i utbyte mot löner, *kapital* och *jord* lämnas till företagens förfogande för att erhålla avkastning. Den lön och avkastning vilken hushållen får som motprestation spenderas slutligen på varor och tjänster producerade av företagen. Detta medför att det cirkulära flödet i ekonomin sluts. (Begg et al, 1997. s.323.)

Figur 4.1: Ekonomisystemets cirkulära flöde. Källa: Begg et al, 1997, s.323, egen översättning.

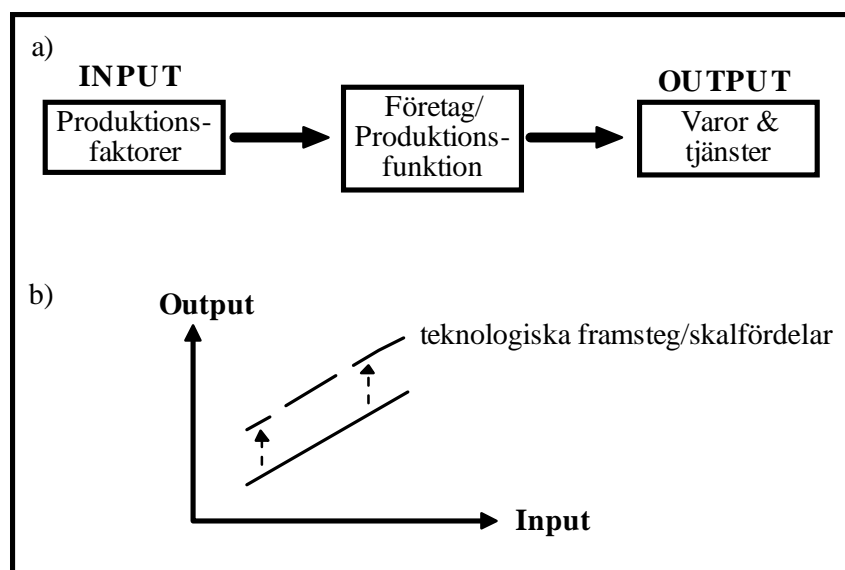
Inom ramen för marknaden, vilken ses som den ultimata allokeringsmekanismen, sker transaktioner, produktion och konsumtion. Detta är en process genom vilken hushållens konsumtionsbeslut samt företags produktionsbeslut avgörs via prismekanismer. Dessa priser fastställs genom samverkan av utbud och efterfrågan. För att marknaden ska nå sin fulla potential förutsätts fri konkurrens, fullständig information, homogena varor, fri etablering och fritt utträde från marknaden. (Begg et al, 1997, s.126.) En marknad med dessa egenskaper karaktäriseras av perfekt konkurrens, vilken har sin grund i Smiths tankar. Han menade att marknaden skulle lämnas i fred åt sig själv, utan inblandning från politiken. Statens uppgift var istället att bedriva en *laissez-faire*-politik (ung. låt-gå-politik) där politiken inte skulle inskränka den fria konkurrensen på marknaden. (Eklund, 1989, s.69.) På den perfekta konkurrensmarknaden antas det finnas så många köpare och säljare att ingen kan påverka priset. Då fullständig information råder antas köparna och säljarna kunna agera rationellt (Pindyck & Rubinfeld, 1995, s.11, 154).

Det förekommer dock fall där marknaden misslyckas med en optimal allokering. Marknadsmislyckanden kan bland annat förklaras med avsaknad av äganderätt eller då konsumenter inte kan identifieras eller utestängas. Således utgör marknadsmislyckanden en

⁶ Figuren visar en förenklad bild av det ekonomiska systemet. Inom ramen för den neoklassiska teorin vidareutvecklas denna till att även innefatta sparande, investeringar, statliga utgifter, skatter m. m. Vi finner det dock inte nödvändigt att redovisa modellen grundligare, då det centrala återges i den förenklade formen.

ineffektivitet, vilken kan lösas om marknaden ges de rätta spelreglerna (Radetzki, 1990, s.27ff). Dessa kan korrigeras så att samhällets välfärd optimeras. Detta skulle innebära att priset justerades till att avspegla den totala nyttan och kostnaden för samhället. Konsumenternas preferenser skulle då visa den nytta som produkterna åstadkommer. Förekomsten av dylika förhållanden kallas *externaliteter*, vilka kan vara av antingen positiv eller negativ karaktär. Dessa uppstår då en individs, eller grupp, beteende påverkar andras situation utan att hänsyn tas till denna påverkan vid individens eller gruppens beslutsfattande. (Begg et al, 1997, s.248.) Ett exempel på en positiv externalitet är biodlaren och äppelodlaren, som båda drar nytta av varandra utan att någon monetär transaktion mellan odlarna äger rum. Med andra ord: en marknad saknas. För en fortsatt diskussion om externalitetsbegreppet, se kapitel 4.3.

Vi har ovan nämnt att alla produktionsfaktorer, enligt neoklassisk teori, ses härstamma från, eller åtminstone ägas av hushållen. De klassiska ekonomerna definierade produktionsfaktorerna som *arbete*, *kapital* och *jord* (se exempelvis Mill, 1929, [1848]). Den neoklassiska teorin pekar på ytterligare faktorer, dels produktionsfaktorer, dels faktorer med inverkan på dessas produktionskapacitet, som klassiska ekonomer lämnade utan beaktan. Begg (et al, 1997, s.506) nämner, förutom de klassiska produktionsfaktorerna arbete, kapital och jord, även *råvaror*. Dessa fyra faktorer utgör produktionens input⁷, se figur 4.2a. Dessutom identifieras *teknologi* samt *skalfördelar* som faktorer, vilka kan öka produktionen, se figur 4.2b.

Figur 4.2 a) Relationen mellan output och input är beroende av produktionsfunktionen. b) Teknologiska framsteg och skalfördelar medger effektivisering av produktionsfunktionen. Källa: Egen bearbetning efter Begg et al, 1997, s. 505.

Neoklassisk teori förutsätter optimal sammansättning av produktionsfaktorerna, det vill säga en produktionsfunktion som ger maximal output med en specifik mängd input vid en given teknologinivå. Produktionsfunktionen anger således effektiva sätt att kombinera produktionsfaktorerna för tillverkning av output. En ökad output kan ha tre förklaringar. Den kan spåras till antingen (1) en ökning av produktionsfaktorerna, (2) teknologiska framsteg eller (3) skalfördelar, se figur 4.2b. Definitionen av teknologiska framsteg är därmed en förbättring som tillåter tillverkning av samma mängd output med lägre input än tidigare.

⁷ I brist på svenska översättningar som till fullo återger innebörden i begreppet, använder vi oss av denna engelska term. Detta gäller även begreppet output.

(Begg et al, 1997, s.105, 505.) Exempel på teknologiska framsteg kan vara antingen organisationsmässiga förbättringar eller tekniska uppfinningar som medger en minskning av arbets- eller maskintimmar vid konstant produktionsvolym (Lipsey et al, 1993, s.754).

Produktion innebär att genom hushållens produktionsfaktorer, huvudsakligen arbete och kapital, addera användbar struktur till materia. Med detta menas att råvaror utvinns och omvandlas till nytta, det vill säga för människan ändamålsenliga produkter som efterfrågas på marknaden. Denna användbara struktur, eller omvandling från råvara till färdig produkt, kallas i ekonomiska termer för *value added* eller *mervärde*. Mervärdet är det ökade värdet produkten ges, i monetära termer, som ett resultat av produktionsfunktionen. Detta beräknas utifrån värdet av produktionen (output), minus kostnaden för värdet av ingående varor (input) som används vid produktionen. (Begg et al, 1997, s.324.) Mervärdet uppstår till följd av företagets förädlade. Om ett företag utvinns exempelvis järnmalm och omvandlar det till stål räknas hela försäljningsvärdet som mervärde, vilket innebär att järnmalmen inte ges ett monetärt värde som ingående vara. Därefter köper ytterligare ett företag det producerade stålet och tillverkar sedermera en bil som därefter säljs till en konsument. I det senare fallet räknas mervärdet ut från försäljningsvärdet på bilen minus inköpspriset på stålet. (Begg et al, 1997, s.324f; Lipsey et al, 1993, s.485ff.) Mervärde skapat genom hushållens produktionsfaktorer är, enligt definition, källan till allt värde som produceras och således även till allt värde som konsumeras. Enligt detta synsätt är det värde som konsumeras av människan inte större än det av människan producerade mervärdet. (Thurow, 1981, s.118)

Enligt neoklassisk teori likställs således konsumtion med ”konsumtion av mervärde”. Detta på grund av att människan inte kan producera materia. Ett tidigt konstaterande av detta gav Marshall då han pekade på termodynamikens första lag, både det omöjliga i att skapa och att förstöra materia, och drog slutsatsen att det endast är det producerade mervärdet som kan konsumeras:

Man cannot create material things - his efforts and sacrifices result in changing the form or arrangement of matter to adopt it better for the satisfaction of his wants - as his production of material products is really nothing more than a rearrangement of matter which gives it new utilities, so his consumption of them is nothing more than a disarrangement of matter which destroys its utilities. (Marshall, 1961, [1890], s. 63-64)

Inom ekonomisystemet sker denna omformning av råmaterial till efterfrågade produkter inom företagen med hjälp av hushållens produktionsfaktorer. Hushållen är de som i sin tur efterfrågar och konsumerar dessa produkter. Vid konsumtionen bryts den nytta ned, som skänkts produkten i form av mervärde. Materians bestående samt människans oförmåga att konsumera något utöver det hon har producerat i form av mervärde sluter det cirkulära flöde som karaktäriserar det neoklassiska ekonomisystemet, se figur 4.1.

Marknaden, med dess prismekanismer, har vi genom vår analys funnit vara en av de mest centrala grundenheterna för den neoklassiska ekonomisynen, då denna utgör spelplanen för hela det ekonomiska systemet. Inom ramen för marknaden verkar aktörerna, företag (producenter) och hushåll (konsumenter). Företagen använder hushållens produktionsfaktorer för sin produktion, vilken ger upphov till mervärde. Detta mervärde ger upphov till nytta för hushållen. Vid deras konsumtion av varorna och tjänsterna förbrukas det adderade mervärdet. Relationen mellan dessa centrala enheter sluter ekonomisystemets cirkulära flöde. För att marknaden ska kunna uppnå sin fulla potential, som allokeringssystem där perfekt konkurrens råder, förespråkas att en laissez-faire-relation

råder mellan stat och marknad⁸. Ytterligare relationer vi identifierat finns dels mellan aktörerna, dels mellan de centrala enheterna. Producent- och konsumentrelationen utgörs av utbud och efterfrågan som en prisets relation dem emellan, samt det fysiskt cirkulära flödet av utbyten inom ekonomisystemet. Relationen mellan produktion och konsumtion representeras av att det totala värdet av konsumtionen inte kan överstiga värdet som skapats i produktionen.

4.2 Människosyn

Den neoklassiska teorin beskriver människan, med hennes egenintresse, som den ultimata drivkraften bakom det ekonomiska systemet. Smith menade att marknaden som system vilade på den enskildes vinstintresse, eller egenintresse.⁹ Han skrev: "It is not from the benevolence of the butcher, the brewer or the baker that we expect our dinner, but from their regard to their own interest." (Smith, 1937, [1776], s.14). Egenintresset hos den enskilde skulle, antog Smith, leda till en effektiv allokering av samhällets resurser, då individen förväntas bäst känna till sina egna preferenser. Följden av detta skulle därmed bli att när den enskilde försökte maximera sin egen välfärd skulle samtidigt samhällets välfärd maximeras. Det ovan beskrivna är kanske Smiths mest välkända bidrag till eftervärlden, vilket kallas "den osynliga handen"; det som är bäst för individen är i förlängningen även det bästa för kollektivet. (Jongeneel, 1992, s.210f.) Jevons (1924, s.21) beskrev ekonomi som "mechanics of utility and self-interest". Därmed fördes begreppet egenintresse vidare inom neoklassicismen. Den mer samtida Simon gör en tydlig koppling till det tankegods som Smith för två århundraden sedan lämnade efter sig. Simon skrev: "The ultimate resource is people - skilled, spirited, and hopeful people who will exert their wills and imaginations for their own benefit, and so, inevitably, for the benefit of us all." (Simon, 1981, s.348). I Simons citat träder en bild av människan fram som "den stora problemlösaren". Denna person är, med hjälp av sin vilja och fantasi, kapabel att lösa alla problem genom den drivkraft som egenintresset skänker henne. Människans egenintresse återges således som motivationskraften för denna "ultimate resource". Med teknologins hjälp antas människan kunna "manipulera elementen" och därmed övervinna de begränsningar som hon möter i naturen (Simon, 1981, s.41 [egen översättning]). Tron på teknologins möjlighet att förändra livsförutsättningarna förstärks av att vi idag kan livnära en mångdubbelt större befolkning än någonsin tidigare i historien. Av detta följer ett resonemang om att det vi inte trodde var genomförbart igår är möjligt idag, samt att det vi inte tror är möjligt idag kan komma att bli möjligt imorgon. (Lipsey et al, 1993, s.763.)

Inom den neoklassiska skolan antas att människans handlande är rationellt. Ett begrepp som ofta används för att beskriva det rationella beteendet är *economic man* eller *homo economicus*. Denna person kommer i varje valsituation försöka maximera sin egen nytta. (Pindyck & Rubinfeld, 1995, s.73.) När en individ ställs inför en beslutssituation där denna tvingas välja mellan två alternativa handlingsmönster, exempelvis att köpa en vara eller istället spara pengarna, antas individen välja det alternativ som medför den högsta egennytta. Ingen hänsyn tas till huruvida denna egennytta sammanfaller med, eller motverkar, samhällsnyttan. I allmänhet antas att egennytta sammanfaller med samhällets bästa, allt enligt antagandet om

⁸ Uppmärksammandet av relationen mellan stat och marknad innebär inte att vi tolkar staten som en central aktör i den neoklassiska ekonomisynen. Det faktum att laissez-faire förespråkas reducerar med automatik dess centralitet.

⁹ Det bör i detta sammanhang uppmärksammas att Smiths syn på egenintresset har tolkats på olika sätt. Vi menar dock att denna tolkning är den rådande inom den riktning av den neoklassiska skolan vi analyserar. För en vidare diskussion kring olika tolkningar av Smith, se exempelvis Dasgupta, 1988; Sen, 1990.

den ”osynliga handen”. Dock förekommer, som vi nämnt i kapitel 4.1, fall där egennyttnan inte sammanfaller med samhällsnyttnan. Dessa marknadsmisslyckanden kan enligt neoklassisk teori förklara förekomsten av miljöproblem, se även kapitel 4.3 (Begg et al, 1997, s.248). Pihl (1992, s.13) pekar på förhållanden där en individs fortsatta användning av en miljöbelastande produkt innebär en ökad knapphet och tilltagande skador för samhället i stort. Den enskilde förorenaren antas dock fortsätta så länge obehaget av den lilla delen han/hon själv får utstå av det egna utsläppet värderas som lägre än den intäkt som utsläppet förenas med. Av detta exempel kan det utläsas att den enskilde inte förmodas ta någon hänsyn till samhällets intressen, utan endast agera utifrån egenintresse.

Den framträdande roll som människan tillmäts i neoklassisk litteratur är den som konsument (se exempelvis Begg et al, 1997, s.70ff; Lipsey et al, 1993, s.130f; Pindyck & Rubinfeld, 1995, 57ff). I denna roll beskrivs människan besitta otillfredsställbara behov, eller snarare *preferenser*. En illustrativ beskrivning av denna syn ges av Thurow, när han skriver: ”Man is an acquisitive animal whose wants cannot be satiated.” (1981, s.120). Inbyggt i denna syn på människan är även att konsumenter alltid föredrar mer av en produkt framför mindre (Pindyck & Rubinfeld, 1995, s.59). I den mån icke önskvärda ting uppmärksammas, till exempel föroreningar, klassas dessa inte som varor eller tjänster i den ekonomiska analysen (Begg et al, 1997, s.72). Detta kan tolkas som att alla produkter är goda, det vill säga begärliga eller önskvärda.

Sammantaget visar vår analys att människan karaktäriseras som economic man - en rationell nytto-maximerare, besittandes fullständig information och endast agerande i egenintresse. Eftersom egenintresset är den ultimata drivkraften i varje valsituation, finner vi i vår analys att människan i första hand beskrivs som en ekonomisk, inte social eller politisk, varelse. Denna ekonomiska varelse agerar först och främst i rollen som konsument, med otillfredsställbara preferenser. Alla produkter ses som goda varför mer alltid är att föredra framför mindre. Människan återges även som den stora problemlösaren, vilken med hjälp av teknologin och sin genialitet kan övervinna varje gräns som naturen sätter. Relationen mellan människan och samhället ges av ”den osynliga handen”: det som tjänar individens egenintresse antas även vara till fördel för samhället.

4.3 Natursyn

Inom neoklassisk litteratur återfinns sällan begrepp som ekosystem, miljö och natur. När Radetzki (1990, s.11) ändå använder begreppet miljö pekar han på att ”...diskussionen gäller människans miljö och inte miljön i största allmänhet”. Han menar därmed att det centrala i definitionen är att miljön garanterar mänsklig överlevnad och att god miljö kan mätas i förväntad mänsklig livslängd. I den mån miljöproblem uppmärksammas förklaras de ofta av marknadsmisslyckanden, för en närmare beskrivning av begreppet se kapitel 4.1 (Begg et al, 1997, s.248). Neoklassiska ekonomer menar att dessa misslyckanden utgör en negativ externalitet, där priset inte återspeglar de rådande förhållandena och den faktiska kostnaden. För att åtgärda miljöproblem bör man således korrigera priserna. Detta kan göras genom att internalisera externaliteterna, det vill säga ta in miljökostnaden i priset för produkten. (Kågeson, 1993, s.81ff; Tietenberg, 1998, s.117.) Ett dylikt förfarande antas korrigera marknadsmisslyckandet och således åter optimera resursallokeringen.

Ett begrepp som däremot nämns oftare är resurser, i meningen naturliga tillgångar för människans funktionella bruk (Simon, 1981, s.46). Simon menar att resurser bara är intressanta ur den aspekten att de kan vara av funktionell nytta för människor. Därutöver är resursen i sig inte av något intresse eller värde. Att naturen, miljön eller ekosystemet inte besitter ett värde i sig, utöver det funktionella värdet för människan, kan exemplifieras med Friedmans syn på nationalparker såsom Grand Canyon. Han menade att detta naturområdes nytta endast utgörs av individers vilja att betala för besökandet. Istället för att staten ska bekosta bevarandet av området menade Friedman att om tillräcklig efterfrågan finns för att bevarandet ska berättigas bör privata intressenter stå för betalningen. (Friedman, 1964, s.203f.)

Resurser, det vill säga i bemärkelsen funktionella naturtillgångar för människan, ses vara oändliga och evigt substituerbara (Barnett & Morse, 1963, s.11; Simon, 1981, s.38f). Denna syn härstammar från Ricardo, som hävdade att endast relativ resursknapphet förelåg. Dock finns vissa skillnader. Ricardo menade att samhället använder resurser med avtagande ekonomisk kvalitet. Detta medför således avtagande avkastning på produktionsfaktorerne arbete och kapital, allteftersom kvaliteten avtar i den tredje produktionsfaktorn, jord. Barnett och Morse vände sig dock mot antagandet om avtagande avkastning. Detta av två anledningar. Den första orsaken som Barnett och Morse pekar på är att människan, på grund av kunskapsbrist, inte har möjlighet att tillvarata resurser med högsta kvalitet först. Ständiga upptäckter av nya resurskällor förekommer till följd av ökad kunskap och information. Den andra invändningen som Barnett och Morse gör är att Ricardo bortsåg från framsteg inom teknologin. Dessa har kapacitet att effektivisera produktionen i en relativt högre grad än vad eventuella kvalitetsförsämringar hos resurser sänker produktiviteten. (Barnett & Morse, 1963, s.59.) Detta leder Barnett och Morse till det ovanstående antagandet om resursers oändliga karaktär och eviga substituerbarhet. Därmed blir frågan om resursbrist irrelevant:

Advances in fundamental science have made it possible to take advantage of the uniformity of energy matter - a uniformity that makes it feasible, without preassignable limit, to escape the quantitative constraints imposed by the character of the earth's crust. /.../ Nature imposes particular scarcities, not an inescapable general scarcity. Man is therefore able, and free, to choose among an indefinitely large number of alternatives. There is no reason to believe that these alternatives will eventually reduce to one that entails increasing cost - that it must sometime prove impossible to escape diminishing quantitative returns. Science, by making the resource base more homogeneous, erases the restrictions once thought to reside in the lack of homogeneity. In a neo-Ricardian world, it seems, the particular resources with which one starts increasingly become a matter of indifference. (Barnett & Morse, 1963, s.11)

Citatet visar Barnetts och Morses syn, dels på människans möjligheter att genom teknologin övervinna naturens begränsningar, dels på den eviga substituerbarheten som föreligger resurser emellan. Synen på resurser som oändliga, eller infinita, delas även av Simon som på ett affektivt sätt avvisar teorier om resursers ändlighet¹⁰. Han menar även att diskussionen om resurser är finita eller infinita är meningslös (Simon, 1981, s.47ff). Detta visar han med ett exempel från matematiken. I perspektivet att en rät linje har två ändar kan man hävda att denna är finit. Om man däremot betraktar alla odefinierade punkter som finns på den räta linjen går dessa inte att räkna. Därför kan det hävdas att denna har ett infinit antal av punkter som inte kan bestämmas. Simon menar att resonemanget kan överföras på ekonomins resursbas. Visserligen kan en enskild resurs vara finit men antalet alternativ till substitution,

¹⁰ Simons inlägg i debatten om resurser infinita eller finita karaktär bör ses i ljuset av den bitvis hätska debatten som fördes under 1970- och 80-talet. För en närmare beskrivning av bägge sidors argument, se exempelvis Dryzek, 1997; Mishan, 1977.

vilka kan tjäna samma syfte som den förbrukade resursen, är oändligt. Tilltagande knapphet av en specifik resurs stimulerar sökande efter, och upptäckt av, alternativ till den knappa resursen (för liknande argument, se även Barnett & Morse, 1963, s.10). Detta eftersom resurser endast söks och upptäcks i den mån människan har ett behov av dem. Av dessa två skäl menar Simon att debatten om huruvida gränser för ekonomin föreligger saknar mening. Han driver denna ståndpunkt längre än de flesta när han skriver: "Of course the sun may eventually run down. But even if our sun were not as vast as it is, there may well be other suns elsewhere." (1981, s.49). Dessutom visar citatet på två intressanta aspekter, som vi ovan berört, i fråga om naturen och människans förhållande till denna. För det första finns en stark betoning på bilden av naturen som endast en funktionell resurs och för det andra visar det Simons tro på människans genialitet och förmåga till att övervinna eventuella hinder.

Inom neoklassisk ekonomi bestäms graden av knapphet utifrån priser. När priset på en resurs stiger tolkas det som att resursen ökar i knapphet. Detta eftersom ett stigande pris är ett tecken på fallande utbud i förhållande till efterfrågan. Tvärtom gäller det att när priset sjunker reflekterar detta en avtagande knapphet, eftersom efterfrågan i detta fall sjunker i relation till utbudet. (Begg et al, 1997, s.30ff) Utifrån detta resonemang bedöms även naturresursers knapphet med hjälp av prismekanismen (Barnett & Morse, 1963, s.44, 235; Simon, 1981, s.15ff). Trenden anses vara den att priset för en mängd naturresurser har sjunkit snarare än stigit, vilket lett till slutsatsen att resursers knapphet inte ökat, utan snarare ökat i tillgänglighet. Simon och Kahn menar att denna trend kommer bestå även i framtiden. De skrev: "We expect this benign trend to continue at least until our sun ceases to shine in perhaps 7 billion years, and until exhaustion of the elemental inputs for fission (and perhaps for fusion)." (Simon & Kahn, 1984, s.25; för liknande argument se Lipsey et al, 1993, s.762f).

Analysen visar att neoklassicismen präglas av en syn på naturen där denna ges ett värde endast utifrån den nytta den har för människan. I och med att naturen tillmäts värde utifrån nyttan den ger människan, skapas en bild av naturen som en funktionell resurs. Detta identifierar vi som den neoklassiska relationen mellan människan och naturen, det vill säga en starkt antropocentrisk prägel. Vi har ovan visat att naturens resurser uppfattas som relativt knappa. Var för sig kan enskilda resurser vara finita, dock existerar en oändlig mängd alternativ på grund av möjligheten till substitution. Ytterligare ett centralt begrepp vi identifierat är prismekanismen. Denna speglar enligt neoklassisk ekonomi den rådande knappheten för naturresurser. Eftersom priset för naturresurser har fallit hävdar man att den relativa tillgången till dessa har ökat. De ovan citerade styckena, se Barnett & Morse samt Simon & Kahn, åskådliggör, enligt oss, att begränsningen inte ligger i jordens kapacitet att tillhandahålla resurser. Snarare ses begränsningen ligga i hur fort människan med hjälp av teknologin kan utveckla lösningar till problemen. Av detta följer att den viktigaste aktören, som vi identifierat, är "den geniala människan".

4.4 Sammanfattning av diskursanalys - Neoklassisk ekonomi

Under ekonomi-, människo-, respektive natursyn har vi sammanställt de grundenheter, relationer samt aktörer och motiv som vi identifierat i analysen. Nedan sammanfattas det mest centrala från dessa i tabell 4.1

Tabell 4.1: Identifierade grundenheter, relationer samt aktörer och motiv för neoklassisk ekonomi.

	GRUNDENHETER	RELATIONER	AKTÖRER OCH MOTIV
EKONOMI-SYN	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomisystemet slutet genom dess cirkulära flöde • Marknaden • Produktion & konsumtion • Produktionsfaktorer • Nyttä • Pris • Mervärde 	<ul style="list-style-type: none"> • Cirkulärt flöde mellan hushåll och företag • Konsumtion utgörs av förbrukning av producerat värde, d v s mervärde • Utbud och efterfrågan • Laissez-faire 	<ul style="list-style-type: none"> • Företag (producenter) & hushåll (konsumenter)
MÄNNISKO-SYN	<ul style="list-style-type: none"> • Egenintresse • Den osynliga handen • Teknologi • Rationalitet • Economic man • Otillfredsställbara preferenser • Nyttä 	<ul style="list-style-type: none"> • Maximering av egen nytta leder samtidigt till att samhällets välfärd maximeras (Den osynliga handen) • Mänsklig teknologi och genialitet tämjer naturen 	<ul style="list-style-type: none"> • Economic man som aktör • Konsumenter • Motiveras av egenintresse
NATURSYN	<ul style="list-style-type: none"> • Resurser • Substitution • Oändlighet/infinitet • Pris • Resursers relativa knapphet 	<ul style="list-style-type: none"> • Resurser tillmäts värde endast utifrån den nytta som människor kan ha av dem, • Relativ resursknapphet • Stark antropocentrism 	<ul style="list-style-type: none"> • "Den geniala människan"

5. EKOLOGISK EKONOMI

Ekologisk ekonomi kan inte uppvisa samma enighet som den neoklassiska ekonomintraditionen vad gäller en gemensam teoretisk kärna. Detta finner vi dock som något naturligt då den förra funnits som etablerad tankeströmmning i cirka tio år (P:son Holmström, 1998). Detta ska jämföras med den senares dryga sekel. Trots att det inom ekologisk ekonomi finns skilda ståndpunkter i olika frågor tycks dock företrädarna vara ense i synen på att den traditionella neoklassiska ekonomin har brister då det gäller att lösa miljöproblemen (se Daly, 1992, Söderbaum, 1993, Costanza, 1997).

Om en fråga ställs till de olika företrädarna vad ekologisk ekonomi är, utöver en kritik mot neoklassisk ekonomis brister, skulle sannolikt ett antal skilda svar lämnas. I ett historiskt perspektiv finns det olika uppfattningar om var ekologisk ekonomi härstammar från. Söderbaum (1993, s.29ff, 1998, s.21ff) menar att en koppling till institutionell ekonomi kan göras. Denna riktning inom ekonomin framträdde och kritiserade den rådande huvudströmmningen för att inte ta hänsyn till betydelsen av historiska perspektiv och för dess försök att reducera verkligheten och människans beteende till endimensionella modeller. Ett av de mer framträdande namnen inom institutionell ekonomi är Thorstein Veblen som med sin bok, *The Theory of the Leisure Class*, gick till angrepp mot bland annat föreställningen om "the economic man". Veblen menade att bilden av människan som en "...lightning calculator of pleasures and pains, who oscillates like a homogeneous globe of desire and happiness..."(Veblen [1899], citerad i Söderbaum, 1993, s.54), var otillräcklig för att beskriva mänskligt beteende. Veblen menade istället att när människans beteende skulle beskrivas var användandet av sociologiska och historiska metoder bättre lämpade som instrument. Den neoklassiska ekonomins syn på mänskligt beteende kritiserades även utifrån dess snäva fokusering på individen. Veblen ansåg snarare att individen utgjorde en del av samhället. Därmed skulle samhället i stort, med dess institutioner och förändringar inom dessa, studeras istället för att intresse endast ägnades åt individen. (Fusfeld, 1994, s.98.) Förutom kritiken mot, vad de institutionella ekonomerna ansåg vara en alltför enkel bild av människan, kan nämnas den allmänna kritiken mot den ökande användningen av matematiska modeller inom ekonomin (Eklund, 1989, s.36). Denna kritik mot en ökad inblandning av matematik inom ekonomin kan härledas bakåt till Thomas Malthus. Han skrev: "...we shall be compelled to acknowledge that the science of Political Economy bears a nearer resemblance to the science of morals and politics than to that of mathematics."(Malthus, 1820, s.1).

I litteratur (t ex Daly och Costanza) från den kanske ledande riktningen inom ekologisk ekonomi, *Marylandskolan*, pekas inte institutionell ekonomi ut som en historisk utgångspunkt på samma sätt som hos Söderbaum. Inom denna riktning anges istället klassiska ekonomer som inspirationskälla för tankegodset bakom ekologisk ekonomi. På samma sätt som bland annat Smith kan anses ha varit en föregångare för den neoklassiska skolan, kan idéer inom ekologisk ekonomi härledas till klassiska ekonomer som Thomas Malthus och John Stuart Mill. Dessa uppmärksammade på ett tidigt stadium de begränsningar som naturen satte för ekonomin och mänskliga aktiviteter. Mill skrev:

...that the requisities of production are Labour, Capital, and Land. The increase of production, therefore, depends on the properties of these elements. /.../ The law of the increase of production must be a consequence of the laws of these elements; the limits to the increase of production must be the limits, whatever they are, set by those laws." (Mill, 1936, [1848] s.156).

Malthus, å sin sida, pläderade för att befolkningsökningen måste hejdas. Detta för att förhindra den misär, hunger och sjukdom som med nödvändighet följer när

befolkningsantalen överskridit jordbrukets förmåga att producera livsmedel (Malthus, 1914, [1798]). Denna härledning till klassiska ekonomer är mest framträdande bland Marylandskolans företrädare. Daly (1992, s.267) hänvisar till exempel ofta till Malthus och pekar ut sig själv, vid åtminstone ett tillfälle, som neomalthusian. Även om olika företrädare anger skild historisk härkomst för ekologisk ekonomi tycks det råda en enighet om slutsatserna i fråga om ekonomins begränsningar.

Trots att ett flertal likheter finns vid en jämförelse mellan Marylandskolans företrädare och Söderbaum (som får representera en svensk variant av ekologisk ekonomi) återfinns vissa element som till viss del skiljer sig åt. I Costanza (et al, 1997, s.72) skrivs: "It [ecological economics] uses the framework of neoclassical economics, but is not constrained to use only that framework...". Detta kan tolkas som att Marylandskolan inte avvisar neoklassisk teori i samma utsträckning som till exempel Söderbaum. Om det skall uppfattas som att ekologisk ekonomi, i någon mening, är sprunget ur neoklassisk teoritradition ska vi låta vara osagt. Dock påvisar citatet att det finns en diskrepans, i vad de olika företrädarna hänvisar till som ursprung för skolbildningen. Inom ekologisk ekonomi tycks detta emellertid inte ses som något negativt. Flera företrädare hävdar att en *metodologisk pluralism* är önskvärd då en helhetsbild av problemen söks (Daly, 1992, s.7; Norgaard, 1989; Söderbaum, 1998, s.99f). Själva namnet *ekologisk ekonomi* tyder på att flera vetenskapsdiscipliner ryms inom ämnet. Detta innebär att ekologisk ekonomi kan definieras som ett tvärvetenskapligt ämnesområde. Istället för att försöka sträva efter total enighet, uppmuntras därmed olika metoder och uppfattningar.

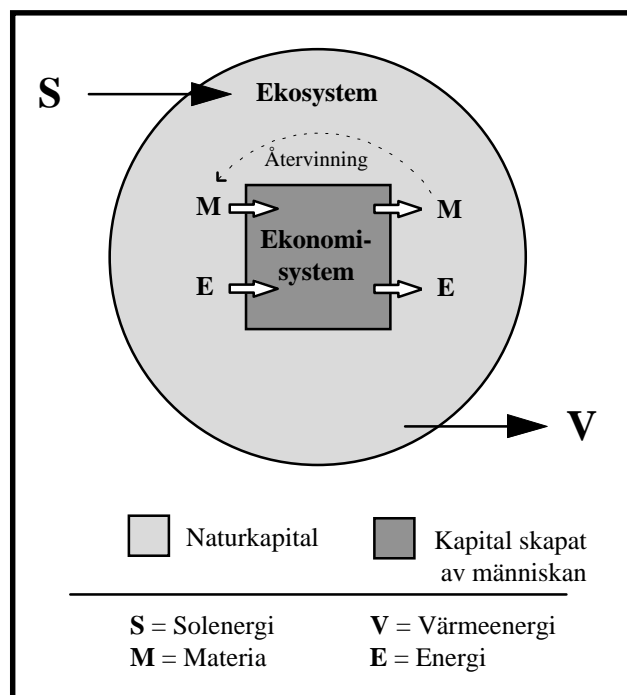
5.1 Ekonomisyn

Förespråkare för ekologisk ekonomi brukar hänvisa till att de två termerna *ekologi* och *ekonomi* bär samma språkliga stam (se exempelvis Daly, 1992, s.7; Hardin, 1991, s.47; Söderbaum, 1993, s.48). Båda dessa ord, eller snarare stammen eko-, kommer ursprungligen från det grekiska ordet *OIKOS*, vilket betyder *att hushålla*. Definitionen av ekologi blir således läran om naturens hushållning och ekonomi studiet av hushållning i det mänskliga samhället (Common, 1995, s.218). Ekologiska ekonomer hävdar att det finns orsak till att betrakta de två disciplinerna som relaterade till varandra även av andra skäl än bara deras släktskap i språkmässigt hänseende.

En vanligare, neoklassisk definition av ekonomi är läran om hushållning med knappa resurser (Eklund, 1989, s.29f). Vi har i föregående kapitel redogjort för neoklassisk ekonomis syn på resurserna och deras *relativa* knapphet. Denna syn står i kontrast till ekologisk ekonomis ståndpunkt, vilka menar att de totala, likväl som de enskilda, resurserna är ändliga (Daly, 1992, s.22; Costanza et al, 1997, s.75; Bartelmus, 1994, s.9f). Detta innebär att jorden betraktas som ett slutet system med ändliga resurser, där det totala naturkapitalet utgör en *absolut* knapphet och därmed måste beaktas inom ekonomin, se figur 5.1.

Enligt ekologiska ekonomer har den neoklassiska bilden av ekonomisystemet allvarliga brister. Detta på grund av att ekonomin ses verka separat från sin omgivning. I den neoklassiska synen på ekonomi, menar ekologiska ekonomer, "glöms" det bort att resurserna hämtas från omgivningen då man endast pekar på flödet mellan företag och hushåll, se figur 4.1. En orsak till denna syn pekar Cleveland (1991, s.293f) på, då han uppmärksammar att jord, i meningen produktionsfaktor inom neoklassisk teori, snarare uppfattas som egendom än som fysisk insats i produktionen. Dess unika egenskap, att kunna erbjuda energi, naturresurser samt ekologiska tjänster, förbises, menar Cleveland, då jord behandlas som en

produktionsfaktor i mängden, likställt med arbete och kapital. Om de olika produktionsfaktorerna betraktas som likställda, oberoende och substituerbara, medges en syn där inget utbyte sker med omgivningen, utan alla transaktioner sker cykliskt mellan företag och hushåll. Cleveland menar istället att det föreligger en avgörande skillnad mellan de olika produktionsfaktorerna. Jord bör, enligt Cleveland, betraktas som en *primär* produktionsfaktor, medan arbete och kapital är *intermediära* faktorer. En primär faktor är nödvändig för produktionen, men kan inte produceras inom det ekonomiska systemet. Intermediära faktorer är nödvändiga men likväl beroende, inte oberoende av eller substituerbara mot den primära faktorn jord för produktionen.

Figur 5.1: Ekonomin som ett öppet subsystem i ekosystemet. Källa: Daly, 1996, s.49, egen översättning.

Ekologisk ekonomi behandlar ekonomisystemet som beroende och begränsat av den primära faktorn jord, som i figur 5.1 återfinns i *ekosystemet*. Ekonomisystemet ses därmed som ett öppet subsystem inom dess omgivande och begränsande ekosystem. Detta medför att ekologisk ekonomi inte tillmäter effektiv allokering högsta prioritet inom ekonomin. Istället uppmärksammas att ekosystemet begränsar det ekonomiska systemets storlek, eller rättare sagt dess skala, och att högsta prioritet snarare bör ges åt att bestämma denna skala. Vidare menas att det inom ramen för ekonomins skala bör ske en rättvis fördelning. Först efter att dessa två element, skalan och distributionen, har tillgodosetts anses att en allokering av samhällets resurser kan ske effektivt med hjälp av marknaden. (Costanza et al, 1997, s.80ff.)

Inom ekologisk ekonomi läggs tonvikten på utbyte mellan ekonomi- och ekosystem, snarare än att fokus läggs på transaktioner mellan företag och hushåll (Daly, 1996, s.45ff). Här kan en anknytning göras till Cleveland's resonemang kring primära och intermediära produktionsfaktorer. De intermediära faktorerna verkar inom ekonomisystemet, i figur 5.1 benämnt *kapital skapat av människan*. Dessa faktorer är beroende av utbytet med den primära produktionsfaktorn jord, i figuren kallat *naturkapital*. Materia och energi, som behövs i produktionen, och således i ekonomisystemet, hämtas från ekosystemet. Inom neoklassisk ekonomi tillmäts produkter dess nytta genom att produktionen skänker dem mervärde. Omstruktureringen av materia som ger den dess nya nytta ("new utility", se Marshall i citatet på s.16) samt diskussionen kring mervärde tyder, enligt ekologisk ekonomi, på att materian

har ett värde eller en nytta innan nytt värde adderas till den. Det vill säga värde adderas till ett redan existerande värde, inneboende i de naturresurser som tas i anspråk. (Daly, 1996, s. 63.) Detta kan återkopplas till den unika karaktär som Cleveland tillmäter produktionsfaktorn jord. I detta sammanhang verkar jorden, som primär produktionsfaktor, innan och oberoende av de övriga intermediära produktionsfaktorerna. Innan de sistnämnda adderar värde till materia har jorden redan genom dess inneboende egenskaper skapat ett värde som är oundgängligt för att ge upphov till mervärde.

Efter förbrukningen i det ekonomiska systemet återförs materia och energi till ekosystemet. Inom ekologisk ekonomi menas att neoklassisk teori bortser från de två stegen, hämtning respektive återföring av materia och energi. Dessutom menar ekologiska ekonomer att kvalitén på materia och energin försämras, vilket omöjliggör en evig cirkulation inom ett slutet ekonomiskt system som förutsätts inom neoklassisk teori. För en vidare diskussion, se kapitel 5.3. Den ultimata drivkraften för ekosystemets, och därmed även ekonomisystemets, fortlevnad är energin som erhålls från solen. Ut ur systemet kommer slutligen energi i form av värme, vilken lämnar jorden.

Teorin om ekonomin som ett öppet subsystem inom det slutna ekosystemet tolkar vi genom vår analys som en av de mest centrala begreppen i ekologisk ekonomis syn på ekonomin. Samtidigt som det är ett centralt begrepp, där ekonomin beskrivs som ett öppet system, utgör det en relation eftersom ekonomin placeras inom ramen för det slutna ekosystemet. Betoningen på jorden som en unik och primär produktionsfaktor, identifierar vi som ytterligare ett centralt begrepp, då det är denna som utgör den ultimata gränsen för ekonomisk aktivitet. I anknytning till detta uppmärksammas ekosystemets varor och tjänster som ovärderliga för en fungerande ekonomi. Den starkaste relationen som vi uppfattar är utbytet mellan ekonomi- och ekosystemen.¹¹

5.2 Människosyn

Inom ekologisk ekonomi utsätts antagandet om "economic man", för omfattande kritik. Söderbaum (1993, s.52ff; 1998, s.29ff) bygger sin kritik av den neoklassiska människosynen bland annat utifrån Veblens redan citerade ord, se sidan 22. Även om andra ekologiska ekonomer inte hänvisar till just Veblen syns kritiken vara likartad. Daly och Cobb (1994, s.95) menar att "economic man" utgör en alltför abstrakt bild av verkligheten. Visserligen anser de att begreppet kan besitta ett visst mått av sanning, men samtidigt varnar de för att låta den förenklade modellen framstå som en återgivning av verkligheten. För att illustrera abstraktionen belyses detta med ett exempel från fysiken. I ett rum av vakuum faller en fjäder lika snabbt som en sten. Detta faktum föranleder dock inte fysikern till antagandet att detta gäller under naturliga förhållanden, till exempel om föremålen släpps från en hög höjd en blåsig dag. Vad Daly och Cobb därmed vill understryka är att en viss försiktighet bör antas när teoretiska modeller appliceras på verkligheten.

Individer ses agera utifrån ett vidare perspektiv än den neoklassiskt karaktäriserade rationelle nyttomaximeraren som besitter fullständig information. Medan Söderbaum (1998, s.29ff)

---

¹¹ Förklaringen till att vi utelämnar aktörer och deras motiv i detta avsnitt är att ekonomisynen inom ekologisk ekonomi behandlar ekonomisystemet i dess relation till det omgivande ekosystemet och inte specifikt aktörer inom ekonomisystemet. Därför uppfattar vi det inte som meningsfullt att diskutera enskilda aktörers roll inom detta system.

föreslår *Political Economic Person* som alternativ, pekar Daly och Cobb (1994, s.159ff; se även Costanza et al, 1997, s.158ff) på *Person-in-Community*. Båda dessa karaktäriseringar uppmärksammar individers mångfacetterade valsituationer. Gemensamt för dessa modeller är att man avser att individer inte enbart agerar som konsument, utan verkar inom många områden samtidigt. Denna mängd av situationer medger fler sidor hos människan än endast en strikt rationell nytto-maximerare.

Söderbaums bild av människan som en *Political Economic Person* betonar att individer är ”politiska varelser och potentiella aktörer” (1998, s.29, [egen översättning]). Därmed anser Söderbaum att ideologi och etik spelar en central roll i beskrivningen av människans handlande. Av detta följer att han tillmäter människans motiv och handlingar en större komplexitet än vad idén om människan som en rationell nytto-maximerare gör. Söderbaum tillskriver individen fler roller än den som konsument. Varje roll är förknippad med ett antal relationer, aktiviteter och motiv. Individen kan till exempel vara förälder, granne, arbetstagarare et cetera, vilket enligt Söderbaum inte alltid är förenligt med bilden av människan som en maximerare av egen nytta. Han menar istället att individen, i sina olika roller, agerar utifrån en ’ideologisk orientering’, vilken integrerar de olika motiven och intressena. Dessutom menar Söderbaum att antagandet om ”den osynliga handen”, där agerande i egenintresse antas leda till samhällets bästa, är tveksamt. Snarare ser han vinster för samhället om människor beaktar andra individers och samhällets intressen i sina beslut. (Söderbaum, 1998, s.29ff.) Daly och Cobb (1994, s.159ff) kritiserar med sitt koncept *Person-in-Community* föreställningen om den rationelle nytto-maximeraren från en något annorlunda vinkel än Söderbaum. De uppmärksammar att beskrivningen av individens identitet inte är en isolerad enhet utan byggs upp av sociala relationer, människor emellan. Detta gör att identiteten är en social företeelse snarare än en individuell konstruktion, vilket medför att egenintresset inte kan definieras oberoende av gemenskapens intressen. I förlängningen innebär detta att individens beteende inte förklaras av enbart egenintresse, utan även motiveras av gemenskapsintressen.

Ekologiska ekonomer delar upp det neoklassiska begreppet ”preferenser” i *behov* (needs) och *begär* (wants). Istället för att besitta omätliga preferenser har människan, enligt ekologisk ekonomi, tillfredsställbara behov och otillfredsställbara begär. (Daly, 1992, s.39ff; Max-Neef, 1992, s.199). Kamenetzky (1992, s.183) gör distinktionen mellan behov och begär med hjälp av exemplet kläder. Han menar att människan har behov av kläder i bemärkelsen att skydda sig från väder och vind, men att när kläderna används i statussyfte, övergår de från att utgöra ett behov till ett begär. Begäret för kläder kommer alltid vara otillfredsställbart, då det ständigt kommer nya moden att följa. Behovet däremot är ändligt eftersom det bara krävs en viss mängd kläder för att skydda sig mot väder och vind. Behov har två sidor, dels uppfattas de som berövande, dels motiverande (Max-Neef, 1992, s.201). De är berövande i den meningen att en människa som inte erhåller behovstillfredsställelse lider skada. En ytterligare skillnad mellan behov och begär görs av Ekins och Max-Neef (1992, s.181) när de skriver: ”continuous failure to satisfy needs results in progressive, and sometimes irreversible, human malfunctions, whereas unsatisfied wants lead to little worse than [sic! than] frustration”. För att undvika denna skada motiveras människan till att söka medel för att tillgodose behoven. Därmed utpekas behov som människans starkaste motivationskälla. Behov ses, trots distinktionen mellan dessa och begär, som ett vidare begrepp än endast överlevnadsbehov då till exempel kärlek och sociala relationer nämns som fundamentala behov. Mallmann (i Kamenetzky, 1992, s.182) menar att behov karaktäriseras av att de alltid återfinns hos människor oavsett kultur, ras, språk, religion, hudfärg, kön eller ålder. Således hävdas att behoven är desamma i alla länder och genom historien. Enligt denna definition är behov inte

beroende av ett samhälles värdesystem, eller dess omgivning. Det som skiljer sig, både vad gäller historien och mellan kulturer, är medlen som används för att tillfredsställa behoven. (Max-Neef, 1992, s.199f.)

Vissa ekologiska ekonomer (Daly, 1992, s.44f; Max-Neef, 1992, s.202, Mishan, 1969, s.328) menar att dagens samhällen har valt inriktningar och mål som är tvivelaktiga utifrån ett själsligt perspektiv. Daly pekar på lärdomar från traditionella religioner där visdom, intellektuell stimulans samt komunitet ses utgöra högre målsättningar för livet än materiella tillgångar. Istället för att eftersträva dessa högre mål och en tillräcklighetsnivå i fråga om materiell egendom, menar Daly att dagens samhällen enkelspårigt söker tillfredsställelse i materiellt överflöd. Detta, anser han, har lett till ett själsligt tomrum, vilket vi försöker fylla med överbetoning på strävan efter att tillfredsställa materiella begär på bekostnad av fundamentala behov. Max-Neef (1992, s.200ff) anser att den allmänna synen på fattigdom är ekonomistisk, i den mening att den ser individer som befinner sig under en viss inkomstnivå som fattiga. I själva verket, menar Max-Neef att det finns flera *olika* fattigdomar. Varje fundamentalt behov som inte tillfredsställs tillräckligt, visar på en fattigdom, som skapar sjuka förhållanden, till exempel arbetslöshet och våld. Den fokusering kring materiell produktion och konsumtion, som Daly uppmärksammar kan, enligt Max-Neef, i längden medföra en alienation i samhället. Han skriver:

When [...] the form of production and consumption of goods makes goods an end in themselves, then the alleged satisfaction of a need impairs its capacity to create potential. This creates the conditions for entrenching an alienated society engaged in a productivity race lacking any sense at all. Life, then, is placed at the service of artifacts, rather than artifacts at the service of life (Max-Neef, 1992, s. 202).

Ur detta perspektiv menar Max-Neef således att en inriktning på produktivitet, vilken ofta inriktas på begär, kan vara ett ineffektivt medel för att tillgodose människans verkliga behov. Koncentrationen av människans kreativitet på produktivitet och därmed begärstillfredsställelse sker, enligt Max-Neef, på bekostnad av hennes verkliga behov. Detta kan medföra ett "fattigare" liv än om hon tagit tillvara sin kreativitet till en bredare behovstillfredsställelse än materiell välfärd. (Max-Neef, 1992, s.199ff.)

Vår analys tyder på att ekologisk ekonomi återger en komplex bild av människan, där egenintresse bara är en av många mänskliga egenskaper. Generellt uppfattar vi det som att ekologisk ekonomi har en syn på människan, som "den idealistiska människan". Det vi finner som centralt för denna syn är att människan beskrivs som en social varelse, som agerar utifrån en mängd olika roller. Detta medför enligt vår analys att hon även motiveras av gemenskapens intressen och har förmåga att fatta beslut utifrån ideologiska och etiska skäl. Ekologisk ekonomi förespråkar social rättvisa både mellan människor och generationer. Människans preferenser delas upp i tillfredsställbara behov och omätliga begär. Vi tolkar att behov i ekologisk ekonomis mening, utöver grundläggande materiella behov, även innefattar en själslig dimension. Detta, tillsammans med viljan till rättvisa, leder skolbildningen till att förespråka en tillräcklighetsnivå i den materiella konsumtionen.

5.3 Natursyn

Vi har under kapitel 5.1 diskuterat hur ekologisk ekonomi betraktar ekonomisystemet. Denna syn är nära kopplad till hur naturen uppfattas. Enligt ekologisk ekonomi är orsaken till det öppna ekonomiska subsystemets begränsning att själva ekosystemet, inom vilket ekonomin

verkar, är ändligt (Costanza et al, 1997, s.6, Daly, 1992, s.21f). Jorden återges som ett slutet system av de skäl som termodynamikens första lag (massan bevaras i meningen att energi inte kan skapas eller förstöras, endast omvandlas till andra former) och andra lag (energin förlorar i kvalitet vid varje sådan omvandling) anger. Detta får konsekvensen att det finns en fysisk gräns för resursflödet som kan hämtas från ekosystemet, till användning inom ekonomisystemet för att slutligen återföras igen till ekosystemet i form av avfall (Costanza et al, 1997, s.79). Under kapitel 5.1 pekade vi på skillnaden i denna fråga mellan neoklassisk teori och ekologisk ekonomi. Neoklassisk ekonomi påvisar att massan bevaras då man endast kan konsumera det mervärde som produceras, se kapitel 4.1.1. Enligt ekologisk ekonomi bortser dock neoklassisk teori från den andra termodynamiklagen. Detta på grund av att ingen evig cirkulation kan ske, varken mellan företag och hushåll eller, genom återvinning, mellan avfall och resurser, i ett system där energin förlorar i kvalitet vid varje omvandling. (Daly, 1992, s.227.)

Mellan de två skolbildningarna finns även en stor skillnad i hur man ser på resursers knapphet. Vi har i det föregående kapitlet nämnt att neoklassisk teori, i likhet med Ricardo, uppfattar resurser som relativt knappa. Inom ekologisk ekonomi hänvisar man istället till Malthus som, i motsats till Ricardo, ansåg att absolut resursknapphet förelåg. Ekologiska ekonomer hävdar att det finns en ultimata fysisk begränsning i tillgången på resurser (Daly, 1992, s.39f, Barbier, 1989, s.92ff). Det saknas således, enligt ekologisk ekonomi, oändliga möjligheter till substitution och återvinning. Detta medför, liksom nämnts i kapitel 5.1, att ekonomin måste verka inom ramen för de gränser som ekosystemet sätter.

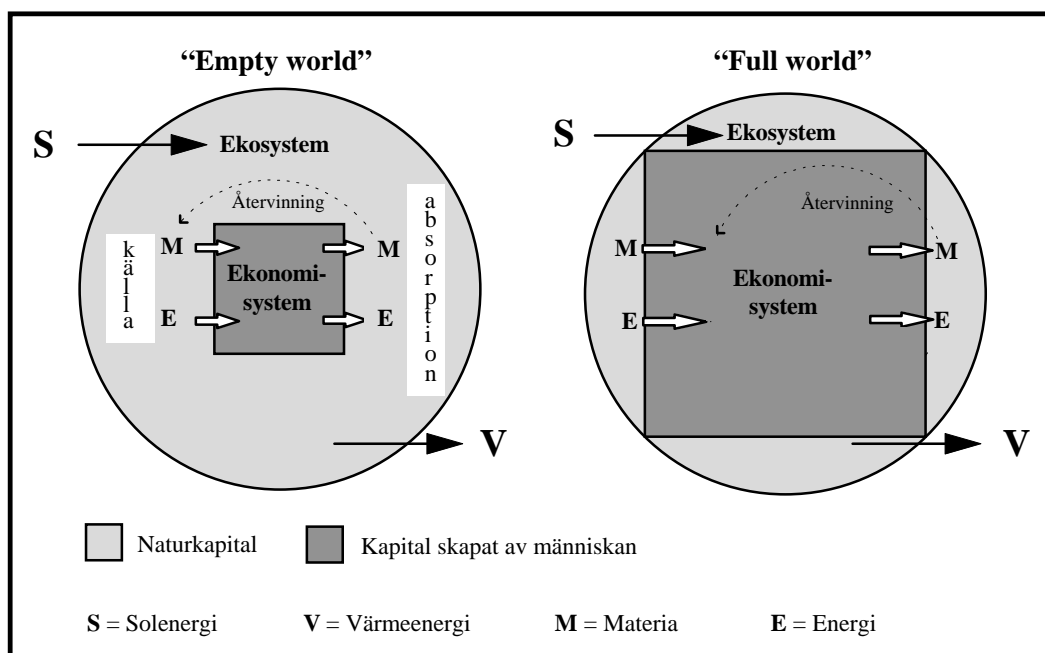
Hueting ger en definition av ekosystemet¹², eller naturen, då han säger att denna är:

...the physical surroundings of humans, on which they are completely dependent for all activities. Within the environment, a number of possible uses can be distinguished. These are called environmental functions. /.../ When the use of an environmental function conflicts with the use of another, or the same function, either in the present or future, loss of function occurs. We call this competition between functions... (Hueting, 1991, s.198)

Kopplingen som Hueting gör till ekonomin är konkurrensen mellan funktionerna. Denna innebär att vissa funktioner måste väljas på bekostnad av andra, varför detta slutligen handlar om tillfredsställelse av behov med hjälp av knappa resurser. Detta för oss tillbaka till definitionen av ekonomi som "läran om hushållning med knappa resurser". Den neoklassiska ekonomisynen kan, enligt ekologisk ekonomis företrädare, ha varit berättigad i historiens tidigare skeden. Med detta skede menas när världsbefolkningen och dess ekonomiska aktivitet var så pass obetydlig att den inte utgjorde en belastning på jordens ekosystem, det vill säga när resursuttaget och utsläppen var betydligt mindre än jordens reproduktions- och absorptionsförmåga. Under dessa förhållanden kunde naturkapitalet betraktas som "fria varor" (Ayres, 1998, s.13ff). Resurserna sågs inte som knappa då summan av reproduktion minus resursuttag var positiv. Idag menar dock ekologiska ekonomer att en annan situation råder. Befolkningsantalet, samt resursuttaget, har ökat markant vilket föranleder ekologiska ekonomer att fråga huruvida det är relevant att handla utifrån teorin att naturkapitalet är oändligt, det vill säga i meningen att en *relativ* knapphet föreligger. Costanza (et al, 1997, s.83ff; för en liknande diskussion, se Daly, 1996, s.48ff) för en diskussion om "empty-world economics" kontra "full-world economics", se figur 5.2. Den förra karaktäriseras av de

¹² Hueting använder termen "environment", vilken har en bredare betydelse än den svenska termen "miljö". Dock uppfattar vi Huetings användning av termen såsom i betydelsen av "ekosystem". T ex skriver Hueting: "This conserves the actual and potential utilities of ecosystems..."(Hueting, 1991, s.198).

förhållanden som beskrivits ovan med ett lågt befolkningsantal. Den senare termen beskriver vad ekologisk ekonomi menar är dagsläget.

Figur 5.2: Det öppna ekonomisystemet i "Empty world" respektive "Full world". Källa: Costanza et al, 1997, s.6, egen översättning.

Figur 5.2 visar att ekonomisystemet vid en viss skala kommer att möta en ultimata gräns som det slutna ekosystemet sätter. Ekologiska ekonomer (se t ex Ayres, 1998, s.15f; Costanza et al, 1997, s.83f; Daly, 1992, s.248ff) argumenterar utifrån vad de menar är ekonomisk logik. Detta innebär att försöka maximera den mest knappa, och begränsande, resursen samt att öka dess utbud. I fallet "empty world" kunde naturkapitalet anses som fria varor och utgjorde därmed inte någon knapp resurs. Den begränsande faktorn i denna värld var snarare människans förmåga, att genom arbete och kapital, omforma resurser till kapital skapat av människan. Den ekonomiska logiken säger därmed att det, i detta fall, var effektivt att maximera mänskligt arbete och kapital. I vad dessa ekologiska ekonomer menar är dagsläget, "full world", anses ett motsatt förhållande råda. Idag bör därför naturkapitalets produktivitet maximeras snarare än produktiviteten av kapital och arbete. I och med att naturkapitalet ses som den begränsande faktorn förespråkas sålunda att denna faktor ges utrymme att tillväxa i relation till det mänskligt skapade kapitalet hellre än en fortsatt ackumulering av den senare produktionsfaktorn.

Naturkapitalet anses, enligt ekologisk ekonomi, erbjuda de funktioner (environmental functions) som Hueting menar att ekonomin bör beakta, vilka innefattar alla de tjänster som jord, i bemärkelsen primär produktionsfaktor, skänker. Resonemanget kring funktionerna är närbesläktat med begreppen *ekologiska varor* och *tjänster*. Per definition upprätthåller och skyddar dessa mänskliga produktions- och konsumtionsaktiviteter, eller inverkar på det totala välmåendet och påverkar således mänsklig välfärd och existens, (Barbier et al, 1994, s.229). Exempel på sådana varor och tjänster som naturen tillhandahåller är skogstillväxt, rening av vatten, neutralisering av utsläpp och klimatkontroll (Clark, 1991, s.405; Barbier et al, 1994, s.45). Då dessa varor och tjänster inte innefattas av marknadsmekanismerna, har de betraktats som fria. I och med att äganderätt saknas sker ingen prissättning på marknaden. Enligt ekologisk ekonomi har hanterandet av ekologiska varor och tjänster som om de vore fria lett till ett överutnyttjande av dessa. Detta har i sin tur orsakat dagens miljöproblem. I föregående

kapitel uppmärksammas att neoklassisk teori menar att miljöproblem kan lösas genom en mer korrekt prissättning, där externaliteter avspeglas i priset. Friman (1999, s.101f) belyser att när marknadsmekanismerna får avgöra resursallokeringen i samhället behandlas miljön som ett konsumtionsval i mängden. Ingen hänsyn tas till att miljön med dess ekologiska tjänster kan utgöra en livsförutsättning. Clark (1991, s.404) understryker att när priset styr allokeringen av resurser sker ingen åtskillnad mellan vad hon kallar ”junk”- och ”life-serving”-produkter. Ett enhetligt värdesystem som detta omöjliggör därför, enligt henne, moraliska ställningstaganden.

Förutom de ovan angivna fysiska skälen till att begränsa människans ekonomiska aktivitet argumenterar Daly (1992, s.44ff) även för moraliska skäl. Han menar att dagens ”religion” utgörs av ohämmat tekniktroende där människan slutligen ska besegra den natur som endast anses ha ett värde utifrån den funktion den fyller för människan. Ur ett rent antropocentriskt perspektiv erhåller visserligen objekt sina värden för att de utgör något som önskas av människan. Ekologiska ekonomer menar dock att objekt kan tillmätas värde utöver de rent funktionella värdena som de har för människan. Vissa objekt, exempelvis olika djurarter, kan besitta värden i sig, vilket gör att ekologisk ekonomi inte kan sägas ha en alltigenom renodlad antropocentrisk syn på naturen. Snarare är det flera ekologiska ekonomer som är av åsikten att människan visserligen intar en särställning i världen, men att hon på intet sätt är det enda av betydelse i denna (Söderbaum, 1993, s.91; Daly, 1996, s. 217). Daly förespråkar i anknytning till detta att nya principer bör antas, däribland någon form av tillräcklighetsnivå, i materiella termer, och ödmjukhet inför naturen. I praktiken innebär detta att innan marknaden tillåts avgöra resursallokeringen krävs att ekonomins skala bestäms utifrån ekosystemets bärkapacitet samt att en rättvis distribution garanteras.

För att bestämma ekonomins skala och ekosystemets bärkapacitet¹³ i olika samhällen, till exempel i stad, region eller nation, använder sig ekologiska ekonomer av begreppet *ekologiska fotavtryck* (Söderbaum, 1998, s.57). De ekologiska fotavtrycken mäter den areal som ett samhälle tar i anspråk för sin resursförbrukning samt avfallsneutralisering. Det vill säga fotavtrycket mäter den kostnaden som levnadsstandarden, i materiell bemärkelse, ger upphov till i form av konsumtion av ekologiska varor och tjänster. Inneboende i begreppet är tanken att det på en global nivå inte kan förekomma större ekologiska fotavtryck än vad ekosystemets kapacitet tillåter. Detta innebär att ett hållbart samhälle måste hålla sitt ekologiska fotavtryck inom ramen för den begränsning som dess yta och kapacitet medger. Ett samhälle kan endast leva över sin faktiska areal på bekostnad av andra samhällens ekologiska utrymme. Enligt ekologisk ekonomi innebär en ojämn fördelning av ekologiska utrymmen en icke hållbar utveckling då detta inte tar hänsyn till rättvisa inom generationen.

Vår tolkning av analysen är att det centrala begreppet för ekologiska ekonomers natursyn är att jorden ses som ett slutet system. I detta bestäms den fysiska gränsen för resursflödet av termodynamikens första och andra lag. Lagarna stipulerar även det ekologiska ekonomer benämner som en absolut resursknapphet, där materia varken kan återskapas eller förstöras. En relation vi uppfattar som huvudsaklig är att jorden betraktas som människans resurs- och existensbas, och därför bör behandlas med en stor ödmjukhet. Vi tolkar ekologisk ekonomis syn på människans roll i naturen som antropocentrisk. Trots detta tillmäts naturen ett egenvärde utöver det funktionella värdet som det utgör för människan. Vi identifierar därför människan som aktör i samspel med naturen och hon motiveras av långsiktig överlevnad.

---

¹³ Ekosystemets förmåga att tillhandahålla resurser samt ta emot utsläpp och avfall.

5.4 Sammanfattning av diskursanalys - Ekologisk ekonomi

Utifrån den analys som vi ovan gjort i de respektive underkapitlena visar vi här i den sammanfattande tabellen 5.1 de centrala grundenheter, relationer samt aktörer och motiv som vi identifierat inom ekologisk ekonomi.

Tabell 5.1: Identifierade grundenheter, relationer samt aktörer och motiv för ekologisk ekonomi.

	GRUNDENHETER	RELATIONER	AKTÖRER OCH MOTIV
EKONOMI-SYN	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomin som ett öppet subsystem • Jordens unika karaktär som primär produktionsfaktor 	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomisystemet som begränsat av ekosystemet 	
MÄNNISKO-SYN	<ul style="list-style-type: none"> • Komplex och social varelse som agerar utifrån en mängd olika roller • Tillfredsställbara behov/omätliga begär • Tillräcklighetsnivå • Ideologi och etik • Själslig dimension 	<ul style="list-style-type: none"> • Kommunitetskänsla • Rättvisa människor och generationer emellan 	<ul style="list-style-type: none"> • “Den idealistiska människan” • Många drivkrafter, både egen- och gemenskapsintresse
NATURSYN	<ul style="list-style-type: none"> • Jorden som slutet system • Termodynamikens 1:a och 2:a lag • Resursers absoluta knapphet 	<ul style="list-style-type: none"> • Antropocentrisk världs-uppfattning med mänsklig ödmjukhet inför naturen • Jorden som människans resurs- och existensbas 	<ul style="list-style-type: none"> • Människan i samspel med naturen • Överlevnad

6. GRUNDANTAGANDENAS INVERKAN PÅ SLUTSATSERNA

Med diskursanalysens hjälp har vi identifierat grundenheter, relationer samt aktörer och deras motiv under kategorierna ekonomi-, människo- och natursyn, inom de respektive skolbildningarna. Utifrån de identifierade faktorerna kan utläsas det vi anser vara antaganden, värderingar och perspektiv. De grundantaganden som skolorna gör skiljer sig uppenbart från varandra i flera avseenden. Vi menar att dessa skillnader har betydelse för de slutsatser som nås i fråga om förhållandet mellan ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling. För att här återknyta till syftet och våra frågeställningar gör vi en jämförelse och analys av hur de identifierade grundantagandena kan inverka på slutsatserna som neoklassisk samt ekologisk ekonomi når.

6.1 Neoklassisk ekonomi

Synen på ekonomin inom skolbildningarna skiljer sig tydligt åt. En uppenbar skillnad är att de till stor del behandlar olika faktorer. Utöver detta, och som är av större betydelse i sammanhanget, skiljer sig grundantagandena åt i de faktorer som gemensamt uppmärksammas. En faktor vi anser är av intresse på grund av dess centrala roll för slutsatserna som dras är antagandena om ekonomisystemet. Det neoklassiska antagandet om det slutna ekonomisystemet, där det endast sker utbyten inom systemet mellan hushåll och företag, tar inte någon hänsyn till transaktionerna med naturen. Vi har i tidigare diskussion kring begreppet mervärde, se kapitel 4.1.1, visat att uttaget från naturen inte sammankopplas med någon kostnad. Därmed prissätts inte naturresurserna, vilket medför att ingen kostnad subtraheras vid användning av dessa i produktionen. Med ett sådant perspektiv, och med det slutna ekonomisystemet, underlättas ett förespråkande av ekonomisk tillväxt.

I diskussionen kring mervärde visade vi även att neoklassiska ekonomer uppmärksammar termodynamikens första lag, se kapitel 4.1, och antar att det som konsumeras inte kan vara större än det som människan har producerat. Med detta menas att vi endast kan konsumera det skapade mervärdet. Detta möjliggör antagandet om en evig cirkulation mellan hushåll och företag, där naturresurser ständigt kan förnyas och återanvändas. När dessutom antagandet görs att resurser är infinita, på grund av att knappheten endast är relativ, och evigt substituerbara mot varandra, blir slutsatsen att exponentiell ekonomisk tillväxt är fullt möjlig och logisk. Relativ resursknapphet gör att det är onödigt att ”spara” resurser för morgondagens generationer. Det kommer alltid finnas resurser och oändligt många alternativ att tillgå även om en specifik resurs skulle utarmas. Detta genom möjligheten till evig substitution. Antagandena, relativ knapphet samt evig substituerbarhet, gör att tillgången till resurser inte begränsar möjligheten till exponentiell ekonomisk tillväxt. Eftersom ekonomisk tillväxt inte förbrukar den totala resursbasen utgör den heller inget hinder för en hållbar utveckling ur detta perspektiv.

Det neoklassiska perspektivet på människan med betoning på hennes roll som konsument ger hennes preferenser en materialistisk prägel. När denna kombineras med den nyttoximerande individen, ges människan otillfredsställbara preferenser för materiella ting. I en värld där människor besitter otillfredsställbara preferenser för mer snarare än mindre, och ingen kvalitativ eller värdemässig skillnad görs dem emellan, leder ökad materiell konsumtion till ökad välfärd och välmående. För att så långt som möjligt tillgodose dessa preferenser blir evig ekonomisk tillväxt nödvändig. Svaret på den första satsen av hållbar utveckling - att

tillgodose dagens behov - får således den logiska konsekvensen att bibehålla en exponentiell ekonomisk tillväxt.

Vi har i kapitel 4.3 visat att neoklassicismen karaktäriserar människan som endast motiverad av egenintresse. I samtliga av hennes valsituationer antas hon välja det alternativ som maximerar hennes egennytta, utan hänsyn till effekterna på resten av samhället. Om dagens generation tillgodoser sina behov idag, genom att maximera sin egennytta, skulle enligt antagandet om den "osynliga handen" även samhällsnyttan öka. Dagens generations behov tillgodoses således bäst genom att alla agerar i egenintresse. Per definition borde detta även innefatta morgondagens generationer. Denna tolkning tycks stämma då det antas att en maximering av dagens generations nytta även skänker största möjliga rikedom till våra arvtagare och därmed till "kommande generationer". Denna rikedom, som förmedlas vidare till morgondagens generationer, ger dem största möjliga valfrihet och förutsättningar att hantera kommande problem. Att dagens generation agerar i egenintresse och tillgodoser sina behov skapar därmed även förutsättningar för morgondagens generationer att tillfredsställa sina behov. Ekonomisk tillväxt blir av dessa skäl, enligt vår tolkning, önskvärd både för oss som lever idag och för kommande generationer. Detta medför att även den andra satsen av hållbar utveckling - utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov - får sin lösning av ekonomisk tillväxt.

Ett förhållande inom neoklassicismen som vi uppfattar vara av yttersta vikt är det mellan människan och naturen. Det vi ovan benämnt "den geniala människan" tenderar att drastiskt reducera miljöproblematikens betydelse, om inte helt sätta denna ur spel. Detta utifrån det neoklassiska perspektivet att människan med teknologins hjälp kan lösa alla problem, vilket medför att dilemmat med hållbar utveckling inte ligger i eventuella miljöproblem. Snarare läggs fokus på hinder för människans möjlighet att utöva sin uppfinningsrikedom. Lösningen, enligt neoklassisk ekonomi, ligger i att försöka maximera människans förfogande över tillgångar för att därigenom lättare kunna övervinna uppkomna problem. Ju mer tillgångar människan har till sitt förfogande desto lättare kan hon övervinna eventuella problem. Antagandet om "den geniala människan" leder till slutsatsen att vägen till en hållbar utveckling bereds av ekonomisk tillväxt, då den skänker de resurser som människan behöver för att hantera naturen på effektivast möjliga sätt.

I den neoklassiska synen på naturen har vi identifierat att denna endast tillmätts ett funktionellt värde. I och med att naturen saknar ett egenvärde, ses det som irrationellt att "spara natur" för dess egenvärde till morgondagens generationer. Konsekvensen för slutsatserna blir i kombination med den starkt antropocentriska position som människan tillmätts i förhållande till naturen, att denna ska utnyttjas optimalt för människans behov. Detta medger en ekonomisk tillväxt som tar naturens resurser i anspråk för att utvinna dess funktioner.

6.2 Ekologisk ekonomi

Ekologisk ekonomi ser, som vi påvisat, ekonomin som ett öppet subsystem, beroende av transaktioner med det omgivande ekosystemet. Denna relation mellan ekonomi- och ekosystemet gör att perspektivet vidgas i förhållande till den neoklassiska synen på ekonomisystemet. Perspektivet omfattar således en större cirkulation, vilken medför en syn där en uppdelning och kvalitetsskillnad görs mellan produktionsfaktorerna. Jord, som vi nämnt, antas vara skild från hushållens övriga produktionsfaktorer och besitta en unik karaktär som primär produktionsfaktor. Detta leder till att naturkapitalet, eller resurserna, skänks ett värde redan innan någon mänsklig produktion har påbörjats. Mervärdet som denna

produktion ger upphov till är således beroende av det värde som primärfaktorn jord redan har skänkt. Därför innebär ett uttag av resurser att naturkapitalet minskar medan det mänskligt skapade kapitalet ökas. Slutsatsen blir av dessa skäl att en ekonomisk tillväxt som bygger på ökat mervärde, i den neoklassiska betydelsen, inte är förenlig med en hållbar utveckling, då den bygger på en minskad balans mellan naturkapital och mänskligt kapital. Dagens generations ekonomiska tillväxt ökar det mänskliga kapitalet, men minskar samtidigt naturkapitalet som lämnas till kommande generationer, vilket försvårar deras möjlighet att tillgodose sina behov.

Det omgivande ekosystemet anses, inom ekologisk ekonomi, vara slutet och därför blir resursknapphet en realitet, som samhället måste anpassa sig efter. De begränsade resurserna kan heller inte recirkuleras i oändlighet eftersom de, enligt termodynamikens andra lag, förlorar i värde vid varje omvandling. Även möjligheten till evig substitution avvisas av ekologisk ekonomi. Detta på grund av att de totala resurserna är begränsade, vilket medför att alternativen någon gång kommer ta slut. Antagandena, som ekologisk ekonomi gör, leder till att möjligheten till ekonomisk tillväxt är begränsad av det omgivande ekosystemets förmåga att tillhandahålla resurser i all oändlighet. Följdaktligen kan ingenting växa i evig exponentiell takt i ett finit system. Slutsatsen inom ekologisk ekonomi är därför logisk, enligt oss; den ekonomiska tillväxten måste begränsas för att spara naturresurser till kommande generationer om de ska kunna tillgodose sina behov.

I fråga om egennytta kontra samhällsnytta ser inte ekologisk ekonomi någon automatik i att maximering av egennytta skulle ge samhällsnytta. Därtill ses det som än mer tveksamt att denna maximering med nödvändighet skänker nytta till morgondagens generationer. Dagens generations resursförbrukning, eller omformning av naturkapital till mänskligt skapat kapital, minskar den tillgängliga mängden naturkapital för morgondagens generationer. Därmed utarmas deras möjligheter till valfrihet och handlingsalternativ. Detta leder ekologisk ekonomi till att förespråka rättvisa i betydelsen omfördelning av resurser inom generationer, samt hushållning med resurser för morgondagens generationers behov. Ytterligare ekonomisk tillväxt driven av individuell nyttomaximering ses därför som ett hot mot hållbar utveckling. För ekologiska ekonomer har även frågan om människans drivkrafter betydelse och vi menar att deras antagande om gemenskapsintresse som drivkraft har en inverkan på slutsatserna. Ur ett ekologisk-ekonomiskt perspektiv, skulle det enligt oss, saknas drivkrafter för en hållbar utveckling om människans enda motivation, de facto, vore egenintresse. Detta på grund av antagandet att agerande i egenintresse inte med nödvändighet leder till samhällets bästa, utan snarare ses undergräva morgondagens generationers möjlighet att tillgodose sina behov. En förutsättning för hållbar utveckling ses därmed vara att individer agerar utifrån en viss nivå av gemenskapsintresse. Endast om ett dylikt intresse motiverar människan kan, enligt detta perspektiv, framtida generationers intressen samt behov tillgodoses och säkras.

Knutet till diskussionen ovan, att människan även drivs av gemenskapsintressen, är de ekologisk-ekonomiska antagandena om människans många roller. Antagandet om att människan agerar i en mängd roller, som motiveras av ideologi och etik, leder till att människan uppfattas som en komplex samt social varelse, se kapitel 5.3. Därtill görs antaganden om att behoven sträcker sig till att innefatta intellektuella, sociala samt själsliga aspekter utöver rent materiella behov och begär. När dessa antaganden kombineras med distinktionen som görs mellan tillfredsställbara behov och omätliga begär, anser vi att det får konsekvenser för synen på tillväxt och hållbar utveckling. För det första kräver tillfredsställandet av de icke-materiella aspekterna ingen ekonomisk tillväxt, vilket därför medger att en stor del av dagens generations behov kan tillgodoses utan någon vidare

ekonomisk tillväxt. Dessutom går det att tillgodose dagens generations behov utan evig tillväxt då dessa enligt ekologisk ekonomisk definition inte är oändliga. Beträffande begären bör dessa, enligt ekologisk ekonomi, styras av den tillräcklighetsnivå som förespråkas på grund av att de tillerkänns oändlighet. Betydelsen detta får, för en hållbar utveckling, är att begären inte får tillfredsställas på bekostnad av ”kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov”.

Beträffande synen på naturen inom ekologisk ekonomi anses ekosystemet utgöra grunden för människans existens och dessutom tillmäts detta ett värde i sig själv. Om ett sådant perspektiv anläggs anser vi att benägenheten blir större att bevara naturen och dess inneboende värden. Antagandet om att ekosystemet är komplext och ömtåligt medför att människan saknar fullständig kunskap om dess funktioner. Detta leder till att försiktighet förespråkas styra människans agerande. Snarare än att lita på människans förmåga till att optimera brukandet av ekosystemet samt att kunna lösa problem i efterhand, ses således ödmjukhet inför, och samspel med naturen som det bästa förhållningssättet. Den inverkan som dessa antaganden får på slutsatserna är, enligt oss, att människan bör begränsa sin ekonomiska tillväxt till de gränser som naturen sätter, snarare än att försöka använda tillväxten för att bemästra de problem som hon själv orsakat. För att inte ”äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov”, ses vägen till hållbar utveckling, enligt ekologisk ekonomi, vara att minska belastningen på ekosystemet genom att begränsa den ekonomiska tillväxten.

7. SLUTSATSER OCH EGNA REFLEKTIONER

I föreliggande uppsats har vi, med utgångspunkt i kritisk teori, sökt underliggande grundantaganden för att på ett öppet sätt återge hur dessa kan påverka den diskussion som förs mellan skolorna angående ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling. Vår första frågeställning berörde skillnader och likheter mellan neoklassisk ekonomi och ekologisk ekonomi. Utifrån den avgränsning vi gjort, att studera utpräglade positioner, är vår slutsats att det föreligger skillnader på fundamentala områden beträffande synen på ekonomi, människa och natur. De grundantaganden som vi identifierat och anser ligga till grund för de slutsatser som nås, presenteras nedan, se tabell 7.1.

Tabell 7.1: Jämförelse mellan skolornas grundantaganden.

ANTAGANDE, PERSPEKTIV & VÄRDERINGAR INOM:		
NEOKLASSISK EKONOMI		EKOLOGISK EKONOMI
Slutet ekonomisystem, med cirkulärt flöde mellan företag och hushåll	↔	Öppet ekonomisystem, begränsat av ekosystemet
Relativ resursknapphet, infinita	↔	Absolut knapphet, finita
Substitution	↔	Termodynamikens 2:a lag
Mervärde	↔	Jordens unika karaktär som primär produktionsfaktor
Egenintresse	↔	Gemenskapsintresse
Rationell nytto-maximerare/ Economic Man	↔	Komplex social varelse/Political Economic Person, Person-in-Community
Konsumenter	↔	Många roller "Den idealistiska människan"
Otillfredsställbara preferenser	↔	Tillfredsställbara behov och omätliga begär, tillräcklighetsnivå och själslig dimension
Den osynliga handen	↔	Rättvisa mellan människor och generationer, Egennyttan ≠ Samhällsnytta
Funktionellt värde	↔	Resurs och existensbas (egenvärde)
Naturen som funktionell resurs, vilken kan optimeras	↔	Ekosystemet som komplext och ömtåligt system
"Den geniala människan" med tekniken som verktyg	↔	Människan i samspel med naturen för överlevnad

SLUTSATS
**Ekonomisk tillväxt förutsättning
 för hållbar utveckling**

SLUTSATS
**Ekonomisk tillväxt hinder
 för hållbar utveckling**

I tabell 7.1 sammanförs de olika grundantagandena, vilka är resultatet av vår analys, i största möjliga mån som motsatspar. Vår slutsats är att en skild syn på ekonomi, människa och natur

försakar skolornas olika tolkningar och slutsatser beträffande ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling.

Den andra frågeställningen i uppsatsen behandlade varför neoklassisk respektive ekologisk ekonomi når slutsatser som i vissa avseenden är varandras motsatser. Vi har i föregående kapitel pekat på att det faktum att de respektive skolbildningarna når vitt skilda slutsatser är beroende av de olika synsätten som de har på ekonomi, människa och natur. Därtill visar det sig, när dessa olika grundantaganden studeras, att de på ett logiskt sätt är kopplade till de slutsatser som nås i fråga om relationen mellan ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling. Detta gör att grundantagandena bör granskas utifrån ett metafysiskt perspektiv. De antaganden, värderingar samt perspektiv som neoklassisk och ekologisk ekonomi gör ligger bortom empirisk bevisföring då dessa varken kan verifieras eller falsifieras. Ett exempel på detta är resursers infinitet eller finitet. I dagsläget finns det inte någon tillförlitlig metod att mäta resursers tillgänglighet och därmed går det heller inte att säga huruvida dessa kommer ta slut eller bestå. Frågan om resursers eventuella ändlighet, eller oändlighet, blir därigenom en fråga om ett metafysiskt antagande. Beroende på vilken utgångspunkt som väljs kan sedan en logisk argumentation leda till olika slutsatser. Ur detta perspektiv menar vi att det inte är anmärkningsvärt att skolbildningarna når slutsatser som bitvis är varandras motsatser. Däremot aktualiseras frågan om vilka utgångspunkter som väljs. Det faktum att grundantagandena påverkar slutsatserna i den grad, som vi här gör gällande, medför att dessa intar en synnerligen viktig position. Redan Aristoteles pekade på vikten av dessa när han på 300-talet f Kr skrev:

Grundprinciperna och utgångspunkterna har /.../ en stor betydelse för det som följer. Och det heter ju att grunden är mer än hälften av det hela. Det är också genom den som många av de undersökta frågorna får sin förklaring. (Aristoteles, 1993, s.34)

Med citatet samt våra slutsatser vill vi betona att valet av utgångspunkt är av yttersta vikt. Då vi menar att utgångspunkterna formar slutsatserna krävs en viss omsorg vid val av utgångspunkter. Därför anser vi det viktigt att vara väl medveten om dessa både som beslutsfattare och som forskare, då en sådan medvetenhet tillåter ställningstagande till grundantagandena. Vi ser således även en risk i att göra förenklade grundantaganden för att på så sätt skapa hanterbara modeller för beslutsfattare och forskare. En utvärdering av huruvida neoklassisk och/eller ekologisk ekonomi gör förenklade grundantaganden sträcker sig utanför uppsatsens syfte. Dock vill vi uppmärksamma att om rimliga slutsatser ska dras krävs inte enbart en logisk argumentation, utan även att grundantagandena är acceptabla. Det blir därmed av stor betydelse att klart och tydligt formulera de stipulationer som utgör grunden för den modellering, argumentation samt de slutsatser som följer. Vi menar att vi genom denna uppsats tagit ett steg på vägen för att tydliggöra skolbildningarnas stipulationer.

I slutsatserna ovan betonas vikten som vi lägger vid valet av grundantaganden. Enligt oss är det inte acceptabelt att godtyckligt anta dessa grundantaganden, men de kan heller inte styras av empirisk forskning, då de är av metafysisk karaktär. Snarare menar vi därför att detta val slutligen måste styras av individens ideologi. Detta tyder således på att de respektive skolorna representerar skilda ideologier. För att åskådliggöra detta ger vi några exempel från tabell 7.1. Den neoklassiska skolan med dess betoning på individens egenintresse och den osynliga handen tyder på en mer individualistisk och utilitaristisk hållning, medan ekologisk ekonomi återspeglar en ideologi präglad av intresse för gemenskapen och rättvisa mellan människor och generationer. Vidare tycks den neoklassiska karakteriseringen av individen som konsument och rationell nyttomaximerare tyda på en materialistisk värdestruktur. Ekologisk ekonomi å sin sida, med dess betoning på människan som en social varelse och förespråkande

en materiell tillräcklighetsnivå, tycks snarare vila på en mer själslig värderingsgrund. Reflektionen vi med detta vill göra är att samtidigt som de båda skolorna omfattar målet om hållbar utveckling, tycks de ge begreppet olika innebörd.

Det kan diskuteras vad detta får för betydelse för samhällets långsiktiga välfärd eller en hållbar utveckling. När ekonomisk tillväxt och hållbar utveckling ses utifrån ett neoklassiskt perspektiv tror vi att det med den individualistiska, utilitaristiska och materiella värdestrukturen kan vara svårt att till fullo uppmärksamma de icke-materiella samt framtida konsekvenser - sociala och ekologiska - som en fortsatt ekonomisk tillväxt ger upphov till. Så länge individen prioriteras framför kollektivet, i enighet med individualismen; samhällets totala välfärd framför en jämlik fördelning av välfärden, såsom utilitarismen förordar, ser vi att det är naturligt att neoklassisk ekonomi fortsätter förespråka ekonomisk tillväxt "som en väg till ökad samhällelig välfärd".

På ett liknande sätt kan det ekologisk-ekonomiska perspektivet diskuteras, även om resonemanget blir något annorlunda. Vår uppfattning är att ekologisk ekonomi har problem att konkret presentera hur ekonomisk hållbarhet ska uppnås. Denna åsikt stödjer vi på att det finns gott om visioner om en förändrad syn på ekonomi, men det tycks saknas strategier för hur denna ska implementeras. Där neoklassisk ekonomi konkret kan peka på teknologiska framsteg och ekonomiska incitament för förändrade konsumtionsmönster, hänvisar ekologiska ekonomer till en tillräcklighetsnivå beträffande människans materiella konsumtion. Den senare lösningen framstår som alltför abstrakt då den inte följs av faktiska exempel på hur människan ska komma att nöja sig med denna tillräcklighetsnivå. Med ekologisk ekonomis inriktning på gemenskap, tillräcklighet samt en mer själslig värderingsgrund, tror vi dock att det underlättar för en bredare uppskattning av potentiella framtida ekologiska och sociala konsekvenser. Detta i bemärkelsen att perspektivet som ekologisk ekonomi väljer tycks vara knutet till en mer försiktig hållning i motsats till neoklassisk ekonomi som förefaller vara mer benägna att ta risker för att optimera välfärden. Således tycks det ekologisk-ekonomiska perspektivet vara nära kopplat till uppfattningen "att någonting måste ske för att ändra fördelningen av resurserna och därmed åstadkomma en bättre värld, både från ett socialt och ett miljömässigt perspektiv".

8. FORTSATT FORSKNING

Den avgränsning vi gjort, att studera utpräglade ståndpunkter, har medfört att diskussionen delvis kretsat kring frågor med anknytning till resursers oändliga eller ändliga karaktär. Mellan dessa ståndpunkter återfinns en mängd positioner, vilka ofta kan vara svåra att direkt kategorisera som antingen neoklassisk miljöekonomi eller ekologisk ekonomi. Bland dessa rör sig diskussionen ofta inte så mycket kring frågan om resurser, utan snarare om ekonomisystemets förmåga att minimera utsläpp samt ekosystemets kapacitet att absorbera utsläpp och avfall. En tanke som har väckts hos oss under arbetets gång är att den verkliga frågan kanske egentligen inte är huruvida resurser är finita eller oändliga. Då denna fråga ytterst är av metafysisk karaktär kan de lärda tvista om den i oändlighet. Vi anser dock att dagens främsta hotbilder befinner sig på ett annat plan. Frågorna om till exempel växthuseffekten och ozonuttuningen kommer med största sannolikhet att bli mer akuta än en eventuell resursbrist. Problemet med resurser och deras användning är att de tycks hamna på fel plats i ekosystemet och därmed orsaka oreda. Innan resurserna tar slut, vid antagandet att de är ändliga, riskeras en ekologisk katastrof på grund av den påfrestning som utsläpp och avfall orsakar. I anknytning till detta ser vi ett behov av att i en större studie jämföra ”mellanpositionerna” inom respektive skolbildning. Detta på grund av att det finns anledning att undersöka om det även här föreligger underliggande grundantaganden som verkar i det dolda.

Vid en framtida studie, där ”mellanpositioner” jämförs, vore det intressant att göra en undersökning i samarbete med studenter som läst, eller läser, neoklassisk ekonomi. Under inledningen nämnde vi begreppet pluralism som centralt inom ekologisk ekonomi. För att verkligen ta pluralismen på allvar kanske det krävs att alla argument ges samma utrymme. Att utföra en studie liknande den föreliggande, i samverkan med neoklassiskt skolade studenter vore därför, enligt vår uppfattning, att anta den utmaning som begreppet pluralism faktiskt innebär. Vidare skulle ett sådant samarbete underlätta uppmärksammandet och tolkningen av argument och teorier. I detta avseende kan det ses som en brist att denna uppsats har skrivits av enbart ekologisk-ekonomiskt skolade studenter. I vad mån detta har inverkat på vår studie är svårt att avgöra. Dock är det inte otänkbart att resultatet varit annorlunda om uppsatsen hade genomförts i samarbete med studenter inom den neoklassiska skolan. För att återknyta detta resonemang till den i inledningen citerade Mill vill vi likaledes avsluta uppsatsen med samma författare. Citatet torde gälla för denna uppsats likväl som för utbildning och forskning inom de respektive skolbildningarna:

Det räcker /.../ inte, att han bara av sina egna lärare erfar motståndarens argument, framlagda på det sätt de gör och beledsagade av vad de betraktar som en vederläggning. Det är inte rätta sättet att göra rättvisa åt motståndarens argument eller att på allvar tränga in i dem. Han måste vara i stånd att höra dem från personer som verkligen tror på dem, som på allvar försvarar dem och som gör sitt bästa för att förfäkta dem. Han måste känna till dem i deras bästa och mest övertygande form, han måste lära känna hela styrkan av de hinder som den rätta ståndpunkten har att möta och övervinna. Eljest kommer den sida av sanningen som kan besegra dessa svårigheter, aldrig bli hans ändliga egendom. /.../ Ty den som aldrig lika opartiskt lyssnat till båda sidor och försökt se bådaskäl i den bästa dagern kan heller aldrig någonsin lära känna dem. (Mill, 1989, [1859], s.43f.)

★ ★ ★

KÄLLOR

Litteratur:

Aristoteles, 1993 (1967), *Den nikomachiska etiken*, Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg

Ayres, R U, 1998, "Rationale for a Physical Account of Economic Activities", i Vellinga et al, *Managing a Material World: Perspectives in Industrial Ecology*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht

Baldwin, R, 1995, "Does Sustainability Require Growth?", i Goldin, I, Winters, A, (red), *The Economics of Sustainable Development*, OECD and CEPR, University Press, Cambridge

Barbier, E B, 1989, *Economics Natural Resource Scarcity and Development*, Earthscan, London

Barbier, E B, et al, 1994, *Paradise Lost? The Ecological Economics of Biodiversity*, Earthscan, London

Barnett, H J, Morse, C, 1963, *Scarcity and Growth - The Economics of Natural Resource Availability*, The Johns Hopkins Press for Resources for the Future, Baltimore

Bartelmus, P, 1994, *Environment, Growth and Development - The Concepts and Strategies of Sustainability*, Routledge, London

Begg, D, et al, 1997 (1984), *Economics*, 5:e uppl, McGraw-Hill, Maidenhead

Bergström, S, 1984, *Economic Growth and the Role of Science*, Holms Gårds tryckeri, Edsbruk

Brown, L R, et al, 1999, *State of the World 1999*, Earthscan, London

Chaudhuri, P, 1989, *The Economic Theory of Growth*, Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead

Clark, M E, 1991, "Rethinking Ecological and Economic Education: A Gestalt Shift" i Costanza, R (red), *Ecological economics - The Science and Management of Sustainability*, Columbia University Press, New York

Cleveland, C J, 1991, "Natural Resource Scarcity and Economic Growth Revisited: Economic and Biophysical Perspectives" i Costanza, R (red), *Ecological economics - The Science and Management of Sustainability*, Columbia University Press, New York

Common, M, 1995, *Sustainability and Policy - Limits to economics*, Cambridge University Press, Cambridge

Costanza, R, et al, 1997, *An Introduction to Ecological Economics*, St. Lucie Press, Boca Raton

Daly, H E, 1992 (1977), *Steady-state economics*, 2:a uppl, Earthscan, London

Daly, H E, 1996, *Beyond Growth*, Beacon Press, Massachusetts

Daly, H E, Cobb, Jr, J B, 1994 (1989), *For the Common Good - Redirecting the Economy...*, Beacon Press, Boston

- Dasgupta, A K, 1988, *Growth, Development and Welfare - An Essay on Levels of Living*, Basil Blackwell Ltd, Oxford
- Dryzek, J S, 1997, *The Politics of the Earth - Environmental Discourses*, Oxford University Press, Oxford
- Ekins P, Max-Neef, M, (red), 1992, *Real-life Economics - Understanding Wealth Creation*, Routledge, London
- Eklund, K, 1989 (1987), *Vår ekonomi - En introduktion till samhällsekonomin*, Tidens Förlag, Stockholm
- Engström, C, et al, (1989-), *Nationalencyklopedin*, Bra böcker, Höganäs
- Foucault, M, 1980, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, Harvester, Brighton
- Friedman, M, 1953, *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago
- Friedman, M, 1964, "The Role of Government: Neighborhood Effects" i Dorfman, R, Dorfman, N S, 1972, *Economics of the Environment - Selected Readings*, W. W. Norton & Company Inc., New York
- Friman, E, 1999, "Ekologisk ekonomi - ett nytt ekonomiskt tänkande", i Friman, E, et al, *Med tanke på framtiden. En humanekologisk antologi*, Forum för tvärvetenskap, Umeå universitet, Umeå
- Fusfeld, D R, 1994, *The Age of the Economist*, 7:e uppl, HarperCollins College Publishers, New York
- Hardin, G, 1991, "Paramount Positions in Ecological Economics", i Costanza, R (red), *Ecological economics - The Science and Management of Sustainability*, Columbia University Press, New York
- Hedrén, J, 1994, *Miljöpolitikens natur*, Linköping Studies in Arts and Science, No. 110, Linköping
- Huetting, R, 1991, "Correcting National Income for Environmental Losses: A Practical Solution for a Theoretical Dilemma", i Costanza, R (red), *Ecological economics - The Science and Management of Sustainability*, Columbia University Press, New York
- Jevons, W S, 1924, (1871), *The Theory of Political Economy*, Macmillan, London
- Johansson, I, et al, 1976 (1972), *Positivism, marxism, kritisk teori - Riktningar inom modern vetenskapsfilosofi*, 4 uppl, Bokförlaget PAN/Norstedts, Stockholm
- Jongeneel, R, 1992, "The Neo-classical and Steady State Approaches to Environmental Economics: A Few Methodological Remarks", i Krabbe, J J, Heijman, W J M, (red), *National Income and Nature: Externalities, Growth and Steady State*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht
- Kamenetzky, M, 1992, "The Economics of the Satisfaction of Needs", i Ekins P, Max-Neef, M, (red), *Real-life Economics - Understanding Wealth Creation*, Routledge, London
- Krabbe, J J, Heijman, W J M, (red), 1992, *National Income and Nature: Externalities, Growth and Steady State*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht

- Kågeson, P, 1993, *Miljö och ekonomi i samspel*, Naturskyddsföreningen Förlag, Stockholm
- Lipsey, R G, et al, 1993, (1963), *Economics*, 10:e uppl, HarperCollins College Publishers, New York
- Lundquist, L, 1993, *Det vetenskapliga studiet av politik*, Studentlitteratur, Lund
- Malmström, S, et al, 1994 (1980) *Bonniers svenska ordbok*, 6:e uppl, Bonnier Alba AB, Stockholm
- Malthus, T R, 1914, (1798), *An Essay on Population*, H.M. Dent & Co, London
- Malthus, T R, 1820, *Principles of Political Economy*, Kelley, London
- Marshall, A, 1961, (1890), *Principles of Economics*, 9:e uppl, Macmillan, New York
- Max-Neef, M, 1992, "Development and Human Needs" i Ekins P, Max-Neef, M, (red), *Real-life Economics - Understanding Wealth Creation*, Routledge, London
- Mill, J S, 1936 (1848), *Principles of Political Economy – With Some of Thier Applications to Social Philosophy*, Longmans, Green and Co, London
- Mill, J S, 1989 (1859), *Om friheten*, Natur och kultur, Arlöv
- Mishan, E J, 1969, "Growthmania", i Dorfman, R, Dorfman, N S, 1972, *Economics of the Environment - Selected Readings*, W. W. Norton & Company Inc., New York
- Mishan, E J, 1977, *The Economic Growth Debate*, George Allen & Unwin Ltd, London
- Nationalkommittén för Agenda 21, 1997, *Agenda 21 i Sverige: Fem år efter Rio - Resultat och framtid*, SOU 1997:105
- Pihl, H, 1992, *Miljöekonomi för en hållbar utveckling*, Öster om Leden, Brösarp
- Pindyck, R S, Rubinfeld, D L, 1995, *Microeconomics*, Prentice Hall, Englewood Cliffs
- P:son Holmström, P, 1998, *Vad är ekologisk ekonomi - Ett exempel på en 'begreppsmässigt integrerad byråkrati' eller en 'fragmenterad adhocрати'?*, Företagsekonomiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala
- Radetzki, M, 1990, *Tillväxt och Miljö*, SNS Förlag, Stockholm
- Robinson, J, 1962, *Economic Philosophy*, Penguin Books Ltd, Harmondsworth
- Sen, A, 1990 (1987), *On Ethics and Economics*, Basil Blackwell Ltd, Oxford
- Simon, J, 1981, *The Ultimate Resource*, Princeton University Press, Princeton
- Simon, J, Kahn, H, (red), 1984, *The Resourceful Earth: A Response to Global 2000*, Basil Blackwell, New York
- Smith, A, 1937 (1776), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Modern Library Edition, New York
- Söderbaum, P, 1993, *Ekologisk ekonomi - Miljö och utveckling i ny belysning*, Studentlitteratur, Lund
- Thurow, L, 1981, *The Zero-Sum Society*, Penguin, New York

Tietenberg, T, 1998 (1997), *Environmental Economics and Policy*, 2 uppl, Addison-Wesley Educational Publishers Inc, New York

UNDP, 1998, *Human Development Report*, Oxford University Press, New York

von Wright, G H, 1995 (1993), *Myten om framsteget*, 3 uppl, BonnierPocket, Trondheim

Världskommissionen för miljö och utveckling, 1988, *Vår gemensamma framtid*, Bokförlaget Prisma och Tidens Förlag, Stockholm

Walter, J, (red), 1999, *World Disasters Report 1999*, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Geneve

Welford, R, 1997, *Hijacking Environmentalism - Corporate Responses to Sustainable Development*, Earthscan Publications Limited, London

Östergren, O, 1981, *Nusvensk ordbok*, Wahlström & Widstrand, Stockholm

Bokmanuskript:

Söderbaum, P, 1998, *Ecological economics - A political economics approach to environment and development*, Mälardalens högskola, Västerås

Tidskrifter och artiklar:

Costanza, 1989, "What is Ecological Economics?", *Journal of Ecological Economics*, nr 1 s.1-7

Myrdal, G, 1978, "Institutional economics", *Journal of Economic Issues*, årg 12, nr 4, December

Norgaard, R B, 1989, "The Case for Methodological Pluralism", *Journal of Ecological Economics*, nr 1, s.37-57

Sanne, C, 1999, "Mer är inte bättre", DN 99-03-04, Kulturdebatt, s.3

Internet:

Rio Declaration on Environment and Development, 1992, Report of the United Nations conference on Environment and Development, <http://www.un.org/esa/sustdev/>, 99-04-12